

Lagrådsremiss

Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn

Regeringen överlämnar denna remiss till Lagrådet.

Stockholm den 15 februari 2010

Beatrice Ask

Magnus Medin
(Justitiedepartementet)

Lagrådsremissens huvudsakliga innehåll

Lagrådsremissen innehåller ett förslag till en reglering i föräldrabalken om att domstolen i mål om umgänge ska ha möjlighet att besluta att en person som socialnämnden utser ska medverka vid umgänget, s.k. umgängesstöd.

I lagrådsremissen föreslås även att det i socialtjänstens barnavårdsutredningar ska vara möjligt för utredaren att tala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Det samma ska gälla i utredningar på initiativ av socialnämnden om överflyttning av vårdnaden på grund av att vårdnadshavaren brister i omsorgen om barnet eller då ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 augusti 2010.

Innehållsförteckning

1	Beslut.....	3
2	Lagtext.....	4
2.1	Förslag till lag om ändring i föräldrabalken.....	4
2.2	Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453).....	5
3	Ärendet och dess beredning.....	7
4	Umgängesstöd	7
5	Socialtjänstens förutsättningar att tala med barn	14
6	Beslutanderätten vid gemensam vårdnad.....	19
7	Upplysningar om barnet	24
8	Ikraftträdande m.m.	25
9	Kostnader.....	25
10	Författningskommentar.....	26
10.1	Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken.....	26
10.2	Förslaget till lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453).....	29
Bilaga 1	Sammanfattning av betänkandet Beslutanderätt vid gemensam vårdnad m.m. (SOU 2007:52)	32
Bilaga 2	Betänkandets lagförslag.....	36
Bilaga 3	Förteckning över remissinstanserna	43

1 Beslut

Regeringen har beslutat att inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i föräldrabalken,
2. lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453).

2 Lagtext

Regeringen har följande förslag till lagtext.

2.1 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs att det i föräldrabalken¹ ska införas en ny paragraf, 6 kap. 15 c §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

15 c §

När rätten beslutar om umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med, får rätten, om barnet har behov av det, besluta att en person som utses av socialnämnden ska medverka vid umgänget (umgängesstöd). Ett beslut om umgängesstöd ska gälla för en viss tid.

Innan ett beslut om umgängesstöd meddelas ska rätten inhämta yttrande från socialnämnden.

Socialnämnden ska efter rättens beslut om umgängesstöd utse en viss person att medverka vid umgänget. Nämndens beslut får inte överklagas.

Socialnämnden ska efter rättens beslut om umgängesstöd följa upp hur umgänget fungerar och verka för att stödet inte består längre än nödvändigt.

Denna lag träder i kraft den 1 augusti 2010.

¹ Balken omtryckt 1995:974.

2.2 Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453)

Härigenom föreskrivs att 10 kap. 5 § och 11 kap. 10 § socialtjänstlagen (2001:453) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 kap.

5 §¹

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får när det gäller föräldrabalken avse endast uppgifter som anges i följande lagrum

- 1 kap. 4 och 9 §§ föräldrabalken,
- 2 kap. 1, 4–6, 8–9 §§ föräldrabalken, dock inte befogenhet enligt 9 § att besluta att inte påbörja utredning eller att lägga ned en påbörjad utredning,
- 3 kap. 5, 6 och 8 §§ föräldrabalken,
- 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket och 15 a § tredje stycket föräldrabalken,

– 6 kap. 15 c § tredje stycket föräldrabalken,

– 6 kap. 19 § föräldrabalken när det gäller beslut att utse utredare i mål och ärenden om vårdnad, boende eller umgänge,

– 7 kap. 7 § föräldrabalken när det gäller godkännande av avtal om att underhållsbidrag *skall* betalas för längre perioder än tre månader,

– 7 kap. 7 § föräldrabalken när det gäller godkännande av avtal om att underhållsbidrag ska betalas för längre perioder än tre månader,

– 11 kap. 16 § andra stycket föräldrabalken.

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får inte omfatta befogenhet att meddela beslut i frågor som avses i 5 kap. 2 § denna lag eller att fullgöra nämndens uppgifter enligt 5 § lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag eller 17 § lagen (1996:1030) om underhållsstöd.

11 kap.

10 §

Barn som har fyllt 15 år har rätt att själva föra sin talan i mål och ärenden enligt denna lag.

Barn som är yngre bör höras, om det kan vara till nytta för utredningen och barnet inte kan antas ta skada av det.

Vid en sådan utredning som avses i 2 § om behov av ingripande till ett barns skydd eller stöd får barnet höras utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande.

¹ Senaste lydelse 2006:463.

*Detsamma gäller vid en utredning
på socialnämndens initiativ om
överflyttning av vårdnaden enligt
6 kap. 7 eller 8 § föräldrabalken.*

Denna lag träder i kraft den 1 augusti 2010.

3 Ärendet och dess beredning

I juli 2006 gav regeringen en särskild utredare i uppdrag att analysera vilka nackdelar som kan uppkomma för ett barn vid gemensam vårdnad när vårdnadshavarna inte kan komma överens i frågor som rör barnet samt, med utgångspunkt i analysen, lämna förslag som syftar till att bättre tillgodose barnets intressen och underlätta ett gemensamt vårdnadsansvar. Utredaren skulle vidare överväga behovet av en reglering när det gäller förutsättningarna för socialtjänsten att tala med ett barn utan vårdnadshavarens samtycke. I uppdraget ingick också att utreda om en förälder som inte är vårdnadshavare i större utsträckning bör ges möjlighet att få information om barnet och om det behövs en uttrycklig lagreglering om medverkan av en s.k. kontaktperson vid umgänge mellan ett barn och en förälder.

Utredaren överlämnade i juli 2007 betänkandet Beslutanderätt vid gemensam vårdnad m.m. (SOU 2007:52).

En sammanfattning av utredarens betänkande finns i *bilaga 1*. Utredarens lagförslag finns i *bilaga 2*.

Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 3*. En sammanställning av remissvaren är tillgänglig i lagstiftningsärendet (Ju2006/6836/L2).

Under ärendets beredning har ett möte om beslutanderätt vid gemensam vårdnad hållits med representanter för Rädda Barnen. Vidare har ett möte om utfallet av 2006 års vårdnadsreform, främst såvitt avser frågan om i vilken omfattning domstolarna efter vårdnadsreformen dömer till gemensam respektive ensam vårdnad, hållits med representanter för Sveriges Domstolar, Sveriges advokatsamfund och socialtjänsten.

4 Umgängesstöd

Regeringens förslag: När domstolen avgör en fråga om umgänge mellan ett barn och en förälder som barnet inte bor tillsammans med, ska domstolen ha möjlighet att besluta att en person som socialnämnden utser ska medverka vid umgänget (umgängesstöd).

Det är barnets behov av umgängesstödet som ska vara avgörande vid domstolens ställningstagande.

Beslutet om umgängesstöd ska gälla för viss tid.

Domstolen ska inför beslutet inhämta yttrande från socialnämnden om nämndens möjligheter att utse en person som ska medverka vid umgänget.

Socialnämnden ska utse viss person att medverka vid umgänget. Nämndens beslut ska inte få överklagas.

Socialnämnden ska vara skyldig att följa upp hur umgänget fungerar och verka för att stödet inte består längre än vad som är nödvändigt.

Utredningens förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens förslag. Enligt utredningens förslag ska domstolen inför beslutet samråda

med socialnämnden, och socialnämnden ska efter domstolens beslut regelbundet överväga om umgängesstöd fortfarande behövs.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser tillstyrker förslaget eller har inga invändningar mot det. *Orust kommun, Fredrika-Bremer-Förbundet, Pappa-Barn* och *UmgängesrättsFöräldrarnas Riksförening* motsätter sig förslagen. Orust kommun menar att förslaget får till följd att kommunernas socialtjänster reduceras till verkställande organ åt domstolarna. Fredrika-Bremer-Förbundet är av uppfattningen att förslaget innebär en icke önskvärd begränsning av möjligheten att förordna en kontaktperson. Pappa-Barn menar att umgängesstöd inte är till barnets bästa. UmgängesrättsFöräldrarnas Riksförening anser att ett meningsfullt umgänge försvåras i närvaro av en främmande person. *Riksdagens ombudsmän (JO)* framför dels att det borde uttryckas så att domstolen ska höra socialnämnden i stället för att domstolen ska samråda med den, dels att uttrycket ”regelbundet överväga” inte bör användas. *Länsrätten i Skåne län* och *Kiruna kommun* har liknande invändningar. *Barnombudsmannen, Familjerättssociologernas Riksförening* och *Riksförbundet Frivilliga Samhällsarbetare* menar att tidsbegränsningen bör vara mer flexibel, i vissa fall måste umgängesstödet kunna verka längre än ett år. *Länsrätten i Skåne län* anser att en tidsbegränsning om ett år bör lagfästas. *Länsstyrelsen i Blekinge län* och *Sveriges advokatsamfund* anser att frågan om situationen då domstolen kommer fram till att det inte inom överskådlig framtid kan bli aktuellt att låta förälder och barn umgås utan umgängesstöd inte belyses tillräckligt i betänkandet. *Rädda Barnen* och *Föreningen Sveriges Kommunala Familjerådgivare* anför att rätten att kunna överklaga socialnämndens beslut är en viktig princip som motverkar risken att socialnämnden utser mindre lämpliga kontaktpersoner eller personer som inte har barnets förtroende. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* och *Länsrätten i Skåne län* ifrågasätter om inte socialnämndens skyldighet att utse umgängesstöd enligt föräldrabalken bör förtydligas genom att en uttrycklig reglering om detta införs även i socialtjänstlagen (2001:453). *Sveriges Kommuner och Landsting* menar att det bör vara nämnden i den kommun där barnet är folkbokfört som är ansvarig för att utse umgängesstöd.

Skälen för regeringens förslag

Nuvarande ordning

Ett barn har rätt till umgänge med en förälder som han eller hon inte bor tillsammans med. Umgänget kan ske genom att barnet träffar föräldern eller genom att de har annan kontakt. Det är domstolens uppgift att lägga barnets bästa till grund för beslut om umgänge. Prövningen ska göras med beaktande av samtliga omständigheter i det enskilda fallet. Ibland kan prövningen leda till slutsatsen att något umgänge inte alls bör äga rum, åtminstone inte i form av direktkontakt. Domstolen kan i andra fall komma fram till att ett umgänge visserligen är bäst för barnet men att det då bör ske under särskilda former, såsom när det förekommit en längre tids avbrott i kontakten mellan barnet och umgängesföräldern eller då föräldrarnas konflikt är sådan att de inte kan mötas. I det senare fallet kan det krävas vissa särskilda arrangemang vid hämtning och lämning av

barnet. En domstol anses därför kunna lämna särskilda föreskrifter för umgänget, låt vara att något uttryckligt lagstöd för detta inte finns i föräldrabalken (jfr däremot 21 kap. 4 § tredje stycket).

En vanlig föreskrift i umgängesbeslut är att umgänget ska ske i närvaro av en s.k. kontaktperson som socialnämnden utser. Domstolen kan inte formellt ålägga socialnämnden att utse en kontaktperson. Enligt 5 kap. 1 § socialtjänstlagen har socialnämnden dock en uttrycklig skyldighet att ge det stöd och den hjälp som kan behövas sedan ett umgängesmål avgjorts. JO har i flera beslut uttalat att nämnden har att följa vad domstol har förordnat om kontaktperson (se t.ex. JO:s beslut den 30 augusti 1994, dnr 43-1994). Det finns stora skillnader i hur kommunerna i praktiken handlägger sådana ärenden.

En socialnämnd anses kunna förordna en kontaktperson vid umgänge även mot någon av de berörda personernas vilja, eftersom det följer av föräldrabalken att umgängesfrågan ska avgöras av allmän domstol i de fall då föräldrarna inte är överens. I praktiken handläggs dock vissa ärenden om kontaktperson med stöd av socialtjänstlagens regelsystem för biståndsärenden, vilket leder till att parterna likväl disponerar över kontaktpersonsfrågan. JO har i ett tillsynsärende pekat på att det skulle kunna innebära en inskränkning i domstolarnas och socialnämndernas möjligheter att tillgodose barnets behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar, om någon av föräldrarna i praktiken har möjlighet att avböja kontaktperson när ärendet behandlas av socialnämnden (JO:s ämbetsberättelse 2002/03 s. 252 f.). De oklarheter som finns i fråga om handläggningen ansågs av JO kunna få ytterst olyckliga konsekvenser. JO framhöll att det är viktigt ur rättssäkerhetssynpunkt, för såväl barnet som föräldrarna, att det finns bestämmelser i formellt hänseende som bidrar till en enhetlig rättstillämpning och handläggning.

Socialnämnden ska vara skyldig att utse viss person att medverka vid umgänget

Medverkan av en kontaktperson är ibland en nödvändig förutsättning för att ett sådant umgänge med en förälder som är bra för ett barn ska kunna komma till stånd. Det förhållandet att konstruktionen med kontaktperson i dag saknar lagstöd och bygger på en begäran från domstol om medverkan från kommunens sida ger otillfredsställande resultat. Vad som är bäst för barnet får inte genomslag när domstolens beslut inte följs, t.ex. för att det visar sig att socialnämndens resurser för att bistå med kontaktperson inte räcker till.

Liksom utredningen anser regeringen att det bör införas en uttrycklig lagreglering om att socialnämnden, sedan domstolen fattat beslut om umgängesstöd, ska utse viss person att medverka vid umgänget. Ett införande av en skyldighet för socialnämnden att verkställa domstolens beslut tydliggör ansvarsfördelningen mellan domstol och socialnämnd. Reglerna blir klarare och skapar en större förutsebarhet. Frågan om socialnämndens skyldighet att verkställa domstolens beslut bör lämpligen regleras i föräldrabalken. Det finns inte tillräckliga skäl att ta in en motsvarande bestämmelse i socialtjänstlagen. Socialnämnden i den kommun

där barnet är folkbokfört kommer enligt vanliga principer att vara ansvarig för att utse en person som ska medverka vid umgänget.

Begreppet umgängesstöd bör användas för medverkan av en person som utses av socialnämnden efter beslut av domstol. Därigenom görs en markering av att det här inte är fråga om sådana kontaktpersoner som utses med stöd av socialtjänstlagen, som aldrig kan utses mot den enskildes vilja och som är kopplade till enskilda individer för att tillgodose t.ex. vård eller behandlingsbehov. Inte heller omfattas sådana personer som i något fall kan utses som kontaktpersoner direkt av domstolen, t.ex. nära släktingar som åtnjuter föräldrarnas och barnets förtroende.

Barnets behov av umgängesstöd ska vara avgörande

Det är viktigt att domstolen vid prövningen av frågan om umgängesstöd alltid gör en bedömning av om det enskilda barnet verkligen har behov av ett sådant stöd. Denna prövning av om behov finns måste avse såväl ändamålet med umgängesstödet som formen för medverkan av en person vid umgänget. Barnet kan behöva umgängesstöd vid hämtning och lämning, om det behövs för att han eller hon ska slippa uppleva konfliktfyllda konfrontationer mellan föräldrarna. Barnet kan också behöva umgängesstöd om han eller hon av någon anledning känner en oro över umgänget. Denna oro kan t.ex. vara ett resultat av att något umgänge inte skett under lång tid. Den kan också böttna i att den förälder som barnet bor hos känner en oro – befogad eller inte – över att umgänge kommer till stånd och överför sin oro till barnet. Ytterligare fall när ett barn kan ha behov av umgängesstöd kan vara att det finns anledning att anta att umgängesföräldrarnas omsorgsförmåga i något avseende är bristande. Stor hänsyn måste naturligtvis tas till barnets vilja.

Vid behovsprövningen är det barnets intressen som ska tillmätas betydelse, inte föräldrarnas. Umgängesstöd bör begränsas till situationer då det ur barnets synvinkel är befogat. När det enbart gäller en förälders eventuella behov av stöd och hjälp vid umgängesrättens utövande bör stöd- och hjälpbehovet prövas i de former som finns enligt socialtjänstlagen.

Det bör åligga domstolen att göra en regelrätt prövning av barnets behov. Således bör det inte förekomma att domstolen utan någon reell prövning föreskriver om umgänge med umgängesstöd sedan parterna gemensamt framställt ett sådant yrkande, alternativt sedan den ena parten medgett detta. I linje med detta bör det inte heller vara möjligt att träffa avtal om umgängesstöd.

Det bör betonas att den person som medverkar vid umgänget inte ska ses som en person med särskilt mandat att fysiskt förhindra att barnet bortförs eller kränks. Även detta måste vägas in när domstolen överväger om umgängesstöd är en lämplig lösning. Med andra ord får inte domstolen vid behovsprövningen förutsätta att personen som medverkar vid umgänget utgör en garant mot skadliga åtgärder från en förälders sida. Om barnet inte kan antas vara tryggt utan sådant skydd, är umgängesstöd inte något alternativ. Personen som medverkar vid umgänget ska sätta barnets bästa i främsta rummet och förhålla sig neutral i föräldrarnas

konflikt. Om det ändå skulle uppstå kritiska situationer, är han eller hon givetvis oförhindrad att kontakta socialnämnden eller vårdnadshavaren om att umgängesstödet inte fungerar som avsett, eller inte tillgodoser barnets behov.

Vad som nu sagts innebär att användningsområdet för umgängesstöd bör snävas in jämfört med hur kontaktpersonsinstitutet kommer till användning i gällande domstolspraxis. Att tillämpningsområdet för umgängesstöd blir förhållandevis snävt underlättar också för kommunerna att efterkomma domstolarnas beslut.

Ett förordnande om umgängesstöd ska gälla för viss tid

Domstolen beslutar ibland om en viss sluttidpunkt för en kontaktpersons närvaro i samband med umgänge. Att någon sluttidpunkt inte bestäms kan i vissa fall innebära att uppdraget löper över flera år.

Regeringen delar utredningens uppfattning att ett umgänge med umgängesstöd bör vara en tillfällig åtgärd för att få det att fungera. Avsikten bör inte vara att umgänget under en oöverskådlig framtid, kanske under betydande delar av barnets uppväxt, ska ske i sådana former. Ett umgänge som bedrivs under lång tid på detta sätt torde generellt sett inte heller vara till barnets bästa. Följaktligen bör domstolen göra en bedömning av om det finns förutsättningar för att umgänget, efter en övergångsperiod med umgängesstöd, kan övergå till att bedrivas i former som inte är förenade med ett sådant förordnande. Om domstolen kommer fram till att det inte inom överskådlig framtid kan bli aktuellt att låta förälder och barn umgås utan umgängesstöd, bör domstolen inte välja umgänge med umgängesstöd. För att umgängesstödet tillfälliga karaktär ska framgå tydligt bör det i lagen anges att beslut om umgängesstöd alltid ska gälla för viss tid.

Utredningen anger att som riktmärke för domstolens bedömning bör gälla att det måste kunna förväntas att umgängesformerna kan normaliseras inom det närmaste året och att domstolen inte bör besluta om umgänge med umgängesstöd för längre tid än så. *Länsrätten i Skåne län* anser att en tidsbegränsning om ett år bör lagfästas. *Barnombudsmannen, Familjerättssociomernas Riksförening* och *Riksförbundet Frivilliga Samhällsarbetare* anmärker att tidsbegränsningen bör vara mer flexibel, i vissa fall måste umgänge med umgängesstöd kunna pågå längre än ett år. Regeringen instämmer i att det bör kunna förväntas att umgängesformerna kan normaliseras inom ett år. En viss flexibilitet bör dock finnas; det kan inte uteslutas att det kan finnas enskilda fall med särskilda omständigheter som gör att umgängesstödet bör pågå något längre. Att i lag ange en tidsbegränsning är inte lämpligt.

När umgänge med umgängesstöd är uteslutet p.g.a. att stödet inte bedöms kunna gälla under en begränsad tid eller när förutsättningarna i övrigt inte är uppfyllda, t.ex. i situationer när det finns risk för övergrepp eller bortförande, kan resultatet bli att något umgänge genom att barnet och föräldern träffas inte kommer till stånd. Det kan då bli aktuellt med umgänge genom annan kontakt än att barnet och umgängesföräldern träffas, t.ex. brev- eller telefonkontakt (se prop. 2005/06:99 s. 88 f.). I vissa fall kan det bästa för barnet vara att ingen kontakt alls sker.

Inhämtande av yttrande från socialnämnden inför beslut om umgängesstöd

Enligt nuvarande praxis förutsätts att domstolen tar kontakt med socialnämnden före ett beslut om kontaktperson. Trots detta anses ett problem med nuvarande ordning vara att kontakten mellan domstolar och socialnämnder inför förordnanden av detta slag ofta brister. Bristande kontakter skapar svårigheter för både domstolar och socialnämnder, och det kan också gå ut över umgänget. Införandet av en skyldighet för socialnämnderna att utse viss person att medverka vid umgänget innebär inte att behovet av kontakter mellan domstolen och socialnämnden minskar. Ett motsatt förhållningssätt skulle i somliga fall kunna leda till att domstolen förordnar om ett umgänge som över huvud taget inte kan komma till stånd, dvs. trots att domstolen och parterna har en grundad anledning att anta att umgängesstöd kommer att ställas till förfogande. Detta gagnar i slutändan inte någon och kan leda till att domstolen tvingas att ompröva sitt beslut. Socialnämnden bör alltså alltid ges möjlighet att meddela domstolen vilka förutsättningar som finns att genomföra ett kommande beslut.

För att inskräpa betydelsen av att domstolen på eget initiativ tar kontakt med socialnämnden föreslår utredningen att det bör föreskrivas att domstolen ska samråda med socialnämnden inför sitt beslut. *JO* invänder att det bör uttryckas så att domstolen ska höra socialnämnden, för att understryka att det är domstolen ensam som beslutar om umgängesstöd. Regeringen instämmer i att ett krav på samråd inte framstår som lämpligt. Det bör av regleringen framgå att vad som avses är att domstolen ska få del av socialnämndens bedömning av frågan i vilken omfattning det finns möjlighet för nämnden att utse en person att medverka vid umgänget. Detta bör i lagtexten uttryckas så att domstolen ska inhämta yttrande från socialnämnden. Socialnämnden bör i sitt yttrande ange om det tänkta umgänget är praktiskt genomförbart, inte sin inställning till om umgänge med umgängesstöd är lämpligt eller inte.

Utgångspunkten bör vara att socialnämnden kan och ska svara för att genomföra beslutet om umgängesstöd i en realistisk omfattning. Det ligger dock i sakens natur att domstolen tar intryck av ett besked från socialnämnden om att den inte kan utse någon person att medverka vid umgänget i önskvärd omfattning. Att domstolen låter bli att förordna om umgängesstöd för att socialnämnden angett att den inte kan verkställa beslutet måste förutsättas bli en undantagssituation. Om det mot bakgrund av barnets bästa hade varit lämpligast att förordna om visst umgänge med umgängesstöd, men ett sådant umgänge på grund av vad som framkommit efter hörande av socialnämnden inte kan äga rum, bör detta komma till uttryck i beslutet. Detta ger en signal till parterna och socialnämnden om att det kan finnas skäl för ett ändrat ställningstagande från domstolens sida, om och när personal kan frigöras eller rekryteras för nämndens räkning. Vidare kan det vara av betydelse för Socialstyrelsens tillsyn över socialtjänsten.

Uppföljning av beslut om umgängesstöd

Utredningen föreslår att socialnämnden ges en skyldighet att regelbundet överväga om umgängesstödet fortfarande behövs. Som argument för detta anger utredningen bl.a. att ett sådant krav borgar för att nämnden och den person som utsetts att medverka vid umgänget upprätthåller en regelbunden kontakt. Detta är enligt utredningen generellt sett till gagn för såväl nämnden som personen som medverkar vid umgänget. En annan fördel enligt utredningen är att socialnämnden på nära håll får en anledning att göra iakttagelser av hur umgänget gestaltar sig, något som domstolen av förklarliga skäl inte kan göra.

Regeringen instämmer i utredningens bedömning att det kan finnas skäl att understryka umgängesstödet tillfälliga karaktär genom att socialnämnden åläggs någon form av uppföljning av umgängesvillkoret efter domstolens avgörande. Som bl.a. *JO* framhåller bör det dock i lagen bara allmänt framhållas att socialnämnden ska följa upp hur umgänget fungerar och verka för att stödet inte består längre än vad som är nödvändigt. Hur uppföljningen kan bedrivas och vilka åtgärder socialnämnden kan få anledning att vidta utvecklas i författningskommentaren.

Socialnämndernas hantering av frågor om umgängesstöd

Förslaget om umgängesstöd innebär att socialnämnden blir skyldig att utse en person att medverka vid umgänget när domstolen förordnat om umgängesstöd. Socialnämndens befattning med saken får därmed anses som en ren verkställighetsåtgärd i enlighet med vad domstolen har bestämt. Socialnämnderna ska därmed inte lösa frågan genom att meddela beslut om bistånd enligt socialtjänstlagen.

Det bör klargöras att socialnämndens beslut att utse viss person som ska medverka vid umgänget inte får överklagas. Det finns inte anledning att ge närmare föreskrifter när det gäller uppgifter för den person som medverkar vid umgänget. Inte heller bör lagregler ges för utformningen av uppdraget och uppdragets avslutande. Det faller sig tvärtom mest naturligt att detta även i framtiden styrs av domstolens beslut samt uppdrags- eller anställningsavtal. Frågorna hanteras lämpligen också av Socialstyrelsen genom allmänna råd. Den som utses ska naturligtvis vara lämplig för uppdraget. Vilka krav som härvid bör ställas hanteras också lämpligen av Socialstyrelsen genom allmänna råd.

Enligt 10 kap. 5 § socialtjänstlagen finns möjlighet för socialnämnden att delegera nämndens beslutanderätt i vissa frågor. Som utredningen föreslår bör beslut att utse viss person att medverka vid umgänget kunna delegeras till en tjänsteman vid nämndens förvaltning.

JO ifrågasätter om inte socialnämnden också borde ges en möjlighet att delegera till en tjänsteman vid nämndens förvaltning att pröva om umgängesstödet fortfarande behövs. Som uppföljningen av umgängesstödet nu föreslås bli utformad finns det dock inte behov av någon sådan delegering.

5 Socialtjänstens förutsättningar att tala med barn

Regeringens förslag: Socialnämnden ska i utredningar angående behovet av att ingripa till ett barns skydd eller stöd kunna tala med ett barn utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Detsamma ska gälla i utredningar på initiativ av socialnämnden om överflyttning av vårdnaden på grund av att vårdnadshavaren brister i omsorgen om barnet eller då ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet.

Utredningens förslag: Utredningen föreslår att socialnämnden ska kunna tala med barn utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande i samtliga utredningar som rör barn. Även den som har utsetts att verkställa en vårdnadsutredning enligt föräldrabalken ska kunna göra detta.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser tillstyrker förslaget eller har inga invändningar mot det. *Kiruna kommun*, *Pappa-Barn* och *Riksförbundet för familjers rättigheter* avstyrker förslaget. *Uppsala universitet*, *Hudiksvalls kommun* och *Fredrika-Bremer-Förbundet* är tveksamma till förslaget. Uppsala universitet och Fredrika-Bremer-Förbundet invänder bl.a. att förslaget inte bör genomföras utan att möjligheten att ett ombud för barnet närvarar vid samtalet ytterligare undersöks. *JO* och *Hovrätten över Skåne och Blekinge* framhåller att det endast i speciella fall bör bli aktuellt för en utredare att tala med ett barn utan vårdnadshavarens samtycke och att det bör komma till tydligt uttryck att det är fråga om undantagssituationer. *JO* är av uppfattningen att, såvitt avser utredningar enligt socialtjänstlagen, möjligheten bör begränsas till att avse ärenden som gäller ett barns behov av skydd eller stöd. Hovrätten anser att det bör anges i lagtexten att samtal utan vårdnadshavarnas samtycke ska få äga rum om detta bedöms vara nödvändigt med hänsyn till barnets bästa. Enligt hovrätten bör det vidare införas en skyldighet för socialtjänsten att i förväg informera vårdnadshavaren om att samtal med barnet kommer att ske. *Sveriges Kommuner och Landsting* anser att det av socialtjänstlagen bör framgå att samtalet inte får genomföras om det är olämpligt för barnet.

Skälen för regeringens förslag

Socialtjänstens möjligheter att tala med barn

Vikten av att barn får komma till tals i utredningar enligt socialtjänstlagen markeras på flera ställen i lagen. Enligt 1 kap. 2 § ska, när åtgärder rör barn, särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver och enligt 3 kap. 5 § ska, när en åtgärd rör ett barn, barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas. Hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad. Enligt 11 kap. 10 § har ett barn som har fyllt 15 år rätt att självt föra sin talan i mål och ärenden enligt lagen. Ett barn som är yngre bör höras, om det kan vara till nytta för utredningen och barnet inte kan antas ta skada av det. Den 1 januari 2010 trädde

lagstiftning i kraft som innebär att Socialstyrelsen vid sin tillsyn av socialtjänsten får tala med ett barn om det kan antas att barnet inte tar skada av samtalet. Socialstyrelsen får tala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande (13 kap. 4 §).

Socialtjänstens möjligheter att tala med barn aktualiseras först och främst i utredningar angående behovet av att ingripa till ett barns skydd eller stöd, s.k. barnavårdsutredningar (11 kap. 2 § socialtjänstlagen). Ett behov av att låta ett barn komma till tals finns också i utredningar på socialnämndens initiativ om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 7–9 §§ föräldrabalken i fall då det är aktuellt att flytta över vårdnaden till andra än föräldrarna eller till en av dem, t.ex. på grund av att vårdnadshavarna brister i omsorgen på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling eller då barnet stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet. Det kan även finnas behov av att låta ett barn komma till tals i andra utredningar enligt socialtjänstlagen, t.ex. biståndsutredningar. Samtal med barn aktualiseras även i vårdnadsutredningar enligt 6 kap. 19 § föräldrabalken. Föräldrabalken innehåller, liksom socialtjänstlagen, bestämmelser som rör barns möjlighet att komma till tals, se t.ex. 6 kap. 2 a och 19 §§ föräldrabalken.

När socialnämnden bedömer att ett samtal med barnet bör äga rum i en utredning och barnet har uppnått den ålder och mognad som krävs för att själv bestämma om sin medverkan, är det barnet som råder över om något samtal ska hållas. Barnets medgivande är då både en nödvändig och tillräcklig förutsättning. Det innebär i sin tur att vårdnadshavarens samtycke till samtalet inte behöver inhämtas och att samtalet t.o.m. kan äga rum mot vårdnadshavarens vilja (jfr JO:s beslut den 10 oktober 2005 i dnr 1059-2003 och 4857-2003). Om barnet däremot inte har uppnått den ålder och mognad som krävs för att själv bestämma, kan vårdnadshavarna förhindra att samtal hålls med barnet. Frågan om socialnämnden ska kunna tala med barnet faller nämligen inom vårdnadshavarnas bestämmanderätt.

I barnavårdsutredningar finns vissa möjligheter för myndigheter inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården att utväxla information, oavsett om samtycke lämnats (25 kap. 12 § och 26 kap. 9 § offentlighets- och sekretesslagen [2009:400]). För bedömningen av behovet av insatser får nämnden också konsultera sakkunniga samt i övrigt ta de kontakter som behövs (t.ex. med barnets familj, skola, daghem och fritidshem), även om samtycke till det inte har lämnats av vårdnadshavarna. Att socialnämnden inte får tillåtelse från vårdnadshavarna att tala med barnet kan trots de möjligheter till information som alltså finns medföra att socialnämnden inte får ett tillräckligt underlag för att kunna ta ställning till om nämnden behöver ingripa samt vilket behov som finns av insatser för barnet (och barnets familj). Följden kan då bli att en nödvändig insats för barnet aldrig kommer till stånd. Utredningen anför att de samtal och kontakter som förekommit under utredningsarbetet tyder på att socialnämnderna ställs inför sådana utredningssvårigheter tämligen ofta när det gäller barnavårdsutredningar.

Vad gäller utredningar på initiativ av socialnämnden om vårdnadsöverflyttningar kan det tänkas förekomma situationer i vilka vårdnadshavarna inte har intresse av att barnets inställning kommer till uttryck. En ovilja

att låta barnet komma till tals kan ofta – men givetvis inte alltid – vara ett tecken på en intressekonflikt mellan barnets och vårdnadshavarnas intressen. I första hand torde detta gälla när utredningen föranletts av en förälders misstänkta missbruk eller försummelse eller av att barnet har rotat sig i ett familjehem (6 kap. 7 och 8 §§ föräldrabalken).

Vad gäller samtal med barn inom ramen för vårdnadsutredningar enligt 6 kap. 19 § föräldrabalken framkom genom en omfattande enkätundersökning som genomfördes av 2002 års vårdnadskommitté (se SOU 2005:43) att det i drygt hälften av kommunerna visserligen händer att föräldrarna motsätter sig att utredaren talar med barnet men att det är mycket sällsynt. Situationen hanteras i första hand på så sätt att utredaren försöker motivera föräldrarna genom att informera dem om hur samtalen går till och varför det är viktigt att man får tala med barnet. Om föräldrarna ändå motsätter sig att samtal genomförs, redovisas detta till domstolen.

Barnets möjligheter att komma till tals bör förbättras

Utredningens uppfattning är att det behövs en reglering som ger bättre förutsättningar för socialtjänsten att genomföra samtal med ett barn. Den bästa lösningen är enligt utredningen att låta socialnämnden råda över om barnet ska delta i samtal, dvs. att vårdnadshavarens samtycke inte ska vara en förutsättning för samtalet. Ett sådant förfarande kan innebära att samtalet äger rum relativt snabbt. Utöver att socialnämnden får ett starkt och efterfrågat stöd för att vidta angelägna utredningsåtgärder ges också barnet självt, oberoende av vårdnadshavarnas vilja att samarbeta under utredningsförfarandet, möjlighet att ge uttryck för sin situation. Utredningen anför vidare att denna möjlighet skapas utifrån socialnämndens behov av att tala med barnet, vilket alltså betyder att det inte läggs någon onödig initiativbörda på barnet. Utredningen föreslår att möjligheten att samtala med barn utan vårdnadshavarnas samtycke ska finnas i samtliga utredningar enligt socialtjänstlagen som rör barn samt i utredningar om vårdnad, boende och umgänge enligt 6 kap. 19 § föräldrabalken.

Det är viktigt att bestämmelserna om barns rätt att bli hörda är verkningfulla och att det inte finns hinder mot att de efterlevs. Regeringen instämmer i utredningens bedömning att socialtjänstens möjligheter att genomföra samtal med barn bör stärkas. Samtidigt kan invändningar ur rättssäkerhetssynpunkt resas mot att socialtjänsten därigenom skulle ges en rätt att i praktiken sätta sig över vårdnadshavarnas bestämmanderätt i barnets personliga angelägenheter. Avgörande bör därför vara i vilka fall det finns ett tydligt behov av en möjlighet att tala med ett barn utan vårdnadshavarens samtycke.

Enligt regeringens uppfattning bör möjligheten att tala med ett barn utan vårdnadshavarens samtycke först och främst finnas vid barnavårdsutredningar. Behovet ter sig här så starkt att det är berättigat att vårdnadshavarens rätt att bestämma över barnet får stå tillbaka. Socialtjänsten har dessutom redan getts extraordinära befogenheter i dessa utredningar när det gäller att inhämta uppgifter från olika källor.

Ofta torde en utredning om en vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 7 eller 8 § föräldrabalken ligga nära en barnavårdsutredning. De förhållan-

den som motiverat en vårdnadsutredning, t.ex. ett farligt missbruk, kan också föranleda den som handlägger frågan om vårdnadsöverflyttningen att kontakta ansvarig enhet eller tjänsteman inom nämnden om att det kan behöva göras en barnavårdsutredning. Båda utredningstyperna motiveras av barnets intressen och kan mynna ut i åtgärder som står bortom vårdnadshavarens rådighet. Regeringen anser därför att socialnämndens möjlighet att tala med ett barn utan samtycke från vårdnadshavaren också ska gälla dessa utredningar. Däremot gör regeringen bedömningen, till skillnad från utredningen, att det inte finns tillräckligt behov av att införa denna möjlighet vid utredningar om vårdnadsöverflyttningar enligt 6 kap. 8 a eller 9 § föräldrabalken, dvs. när vårdnadshavarna eller någon av dem är varaktigt förhindrade att utöva vårdnaden eller avlider. Inte heller vid vårdnadsutredningar enligt 6 kap. 19 § föräldrabalken framstår behovet av en möjlighet till samtal med barnet utan vårdnadshavarens samtycke som tillräckligt stort. Endast i ett fåtal fall förekommer det att vårdnadshavaren vägrar samtal med barnet. Det torde också sällan ligga i föräldrarnas intresse att motsätta sig att den som verkställer utredningen talar med barnet. Inte heller i övriga utredningar enligt socialtjänstlagen, t.ex. biståndsutredningar, finns anledning anta att det finns ett motstånd från vårdnadshavarna i någon större omfattning i de fall det finns intresse av att tala med barnet.

Möjligheten att tala med barnet utan vårdnadshavarnas samtycke bör således begränsas till barnavårdsutredningar och utredningar på socialnämndens initiativ om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 7 och 8 §§ föräldrabalken.

Utökade möjligheter att höra barnet innebär förbättrade möjligheter att ta hänsyn till barnets vilja, jfr 3 kap. 5 § socialtjänstlagen. De föreslagna bestämmelserna ligger också i linje med artikel 12 i konventionen om barnets rättigheter, barnkonventionen, om barnets rätt att uttrycka sina åsikter.

Naturligtvis måste lämpligheten av att tala med barnet bedömas i varje enskilt fall. När det gäller under vilka förutsättningar ett barn kan ges möjlighet att komma till tals finns det anledning att peka på de spärar som finns i det befintliga regelverket för utredningsförfarandet. Särskilt kan nämnas 11 kap. 10 § socialtjänstlagen som ger besked om att ett barn som är yngre än 15 år bör höras om det kan vara till nytta för utredningen och barnet inte kan antas ta skada av det. Lämpligheten av att tala med ett barn får avgöras med ledning av dess ålder och mognad, vilken betydelse ärendet kan antas ha för barnet men också vilken inställning barnets ställföreträdare har till frågan om barnet ska komma till tals (prop. 1979/80:1 del A s. 567). Vad särskilt gäller barnavårdsutredningar framgår av 11 kap. 2 § att utredningen ska bedrivas så att inte någon utsätts för skada eller olägenhet. Den ska inte heller göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet. Ett samtal bör naturligtvis inte hållas om värdet av samtalet för den aktuella utredningen är obefintligt och barnets egen inställning inte behövs eller kan klarläggas. Detsamma gäller om inställningen inte kan klarläggas utan att barnet sätts i en svår lojalitetskonflikt gentemot föräldrarna eller någon av dem, något som kan vara av betydelse vid den skadebedömning som ska göras beträffande samtal med barn under 15 år. Givetvis måste också barnets inställning till samtalet respekteras. Med hänvisning till det

anförda finns det enligt regeringens mening inget behov av att införa ytterligare bestämmelser till vägledning för när barnet bör höras.

Samtalets genomförande

Utredningen anser att någon uttrycklig regel om att vårdnadshavarnas inställning ska kontrolleras innan samtalet med barnet genomförs inte bör införas. En sådan regel skulle enligt utredningen i vissa fall omöjliggöra, eller åtminstone starkt fördröja, att ett i utredningshänseende angeläget samtal kommer till stånd. Regeringen delar denna bedömning.

Hovrätten över Skåne och Blekinge anser att det bör införas en skyldighet för socialtjänsten att i förväg informera vårdnadshavarna om att samtal med barnet kommer att ske. Möjligheten att tala med ett barn utan vårdnadshavarnas samtycke innebär som tidigare nämnts ett ingrepp i principen om vårdnadshavarnas beslutanderätt. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är det enligt regeringens mening därför viktigt att vårdnadshavarna informeras om åtgärden innan den sker. Detta är ju också av betydelse av praktiska skäl, för att samtalet med barnet ska fungera så smidigt som möjligt. Frivillig medverkan och bästa möjliga samarbete med vårdnadshavarna är givetvis alltid att föredra och bör i de flesta fall eftersträvas. Vårdnadshavarna bör därför alltid informeras innan samtalet med barnet äger rum. Detta följer av bestämmelserna i socialtjänstlagen om hur en utredning ska bedrivas i förhållande till den enskilde (t.ex. 1 kap. 1 § och 3 kap. 5 §). Socialstyrelsen har också gett allmänna råd i frågan (Socialstyrelsens allmänna råd SOSFS 2006:12 om handläggning och dokumentation av ärenden som rör barn och unga).

Om en socialnämnd har ansett att det finns behov av att tala med barnet, bör nämnden också kunna råda över de omständigheter under vilka samtalet äger rum. En naturlig konsekvens av att socialnämnden beslutar att ett samtal med barnet ska äga rum bör vara att nämnden ska ha rätt att tala med barnet på ett sådant sätt att bästa möjliga resultat erhålles. Det framstår då som viktigt att barnet inte utsätts för påverkan från förälderns sida. Nämnden bör således kunna bestämma att vårdnadshavaren inte ska vara närvarande vid samtalet.

Vad gäller förutsättningarna för samtal kan påpekas att JO uttalat att det inte kan godtas att socialnämnden bereder sig tillträde till den unges hem för att få kontakt med barnet när vårdnadshavaren inte är hemma, eller att utredaren hämtar ett barn till socialförvaltningen när barnet är på väg hem från skolan eller leker ute på fritiden (se JO:s beslut 2005-10-10 i dnr 1059-2003 och 4857-2003 med hänvisningar).

En möjlighet att förordna en stödperson för barnet bör inte införas

Uppsala universitet och *Fredrika-Bremer-Förbundet* anser att förslaget inte bör genomföras utan att möjligheten att ett ombud för barnet närvarar vid samtalet undersöks närmare. Utredningen har övervägt frågan om regler om ett offentligt biträde eller någon annan stödperson för barnet bör införas och kommit till slutsatsen att detta inte är nödvändigt.

Ett offentligt biträde eller någon annan stödperson skulle möjligen kunna fylla en funktion som ”moralisk” vuxenassistent för den under-

årige. Det skulle i så fall närmast röra sig om en mer eller mindre diffus stödperson som befinner sig vid barnets sida i anslutning till samtals-situationen, men utan ställföreträdarfunktioner. Det kan ifrågasättas om personen verkligen kommer att uppfattas på det sättet av barnet, särskilt med beaktande av att vederbörande inte skulle ges någon möjlighet att avstyra samtalet, påverka innehållet i samtalet eller i efterhand föra barnets talan när det gäller konsekvenserna av vad som framkommit. Personen framstår naturligtvis i ett inledningsskede, liksom företrädarna för socialtjänsten, dessutom som en främmande för barnet och kan kanske inte heller påräkna något stöd från föräldrarna när det gäller att skapa ett förtroende från barnets sida. Liksom utredningen anser rege- ringen att det inte framstår som lämpligt att förordna en stödperson för barnet när ett samtal ska hållas utan vårdnadshavarens samtycke. Tilläggas kan att det finns rutiner inom socialtjänsten för hur samtalen ska gå till för att fungera på bästa sätt för barnet. Detta innebär inte att barnet i alla lägen står utan möjlighet till biträde. I de situationer då det inte kan uteslutas att barnet är i behov av vård oberoende av samtycke enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga finns en rätt att få ett eget offentligt biträde förordnat om det finns mot- stridiga intressen mellan barnet och vårdnadshavarna (39 § andra stycket).

6 Beslutanderätten vid gemensam vårdnad

Regeringens bedömning: Det bör inte införas någon möjlighet för domstolen att, om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna, ge en av föräldrarna självständig beslutanderätt i vissa frågor. I stället bör andra lösningar övervägas, t.ex. att på de områden där det finns ett särskilt behov reglera frågan i vad mån en vårdnadshavares bestäm- manderätt kan frångås.

Utredningens förslag: Utredningen föreslår att om ett barn står under vårdnad av båda föräldrarna, domstolen vid behov ska kunna ge den ena av dem rätt att ensam bestämma i frågor som gäller barnets tillgång till hälso- och sjukvård och tandvård och till insatser enligt socialtjänstlagen och lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade samt i frågor som gäller förskoleverksamhet, barnets skolgång och skol- barnomsorg.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanserna tillstyrker förslaget eller har inga invändningar mot det. *Falu tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Länsstyrelsen i Skåne län, Fredrika-Bremer-Förbundet* och *Pappa-barn* avstyrker dock förslaget. De ifrågasätter behovet av den föreslagna ändringen. De befarar också att ändringen kommer att leda till fler tvister, vilket inte är till barnets bästa. Några remissinstanser, däribland *Barnombudsmannen, Rädda Barnen, Riksförbundet Barnens Rätt I Sam- hället, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige* och *Pappaliv*, avstyrker förslaget men framför egna förslag om beslutande- rätten vid gemensam vårdnad. En del remissinstanser, t.ex. *Föreningen*

Sveriges Socialchefer, Familjerättsassocionomernas riksförening och Riksförbundet FUB, är tveksamma till förslaget.

Skälen för regeringens bedömning

Nuvarande ordning

Har barnet två vårdnadshavare ska dessa, enligt 6 kap. 13 § första stycket föräldrabalken, utöva sina rättigheter och skyldigheter mot barnet tillsammans. Från denna grundläggande huvudprincip om det gemensamma beslutsfattandet vid gemensam vårdnad finns undantag för speciella situationer i 6 kap. 13 § andra stycket föräldrabalken. Är en av vårdnadshavarna till följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak förhindrad att ta del i sådana beslut rörande vårdnaden som inte kan skjutas upp utan olägenhet, bestämmer den andre ensam. En av vårdnadshavarna får dock – oavsett att den andre vårdnadshavaren har förhinder – inte ensam fatta beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, såvida inte barnets bästa uppenbarligen kräver det.

Det finns i lag ytterligare några enstaka möjligheter för en av vårdnadshavarna att ensam få till stånd ett beslut, se t.ex. 30 § andra stycket folkbokföringslagen (1991:481) och 7 § passlagen (1978:302). Om nödvändig vård inte kan komma till stånd med båda vårdnadshavarnas samtycke, kan vidare socialnämnden, med hänvisning till ansvaret för barn i risksituationer, reagera med en talan om ändring i vårdnaden eller ansöka om vård enligt t.ex. lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga. När situationen är brådskande kan, om en eller båda vårdnadshavarna motsätter sig en åtgärd inom främst hälso- och sjukvården, allmänna principer om nöd inskränka vårdnadshavarnas rätt att bestämma över barnet.

Normalt krävs alltså gemensamma beslut när det finns två vårdnadshavare. Båda vårdnadshavarna kan ju dock inte förutsättas delta i alla de vardagliga avgöranden som måste fattas när det gäller vårdnaden om barnet. Undantag från det gemensamma beslutsfattandet finns därför även, utan att det direkt framgår av lag, i frågor som rör den dagliga omsorgen. Hit hör frågor om mat, kläder, sovtider och hur barnet ska tillbringa sin fritid. När det gäller sådana frågor får besluten fattas av den vårdnadshavare som har hand om barnet vid tillfället. Lagstiftaren har vid flera tillfällen upprepat att området för den dagliga omsorgen inte lämpar sig för lagstiftning (se t.ex. prop. 1997/98:7 s. 54).

Vårdnadshavarna kan hos socialnämnden få hjälp med frågor som rör det gemensamma beslutsfattandet genom familjerådgivning och samarbetsamtal. Vårdnadshavarna kan även med socialnämndens hjälp, inom ramen för den gemensamma vårdnaden, träffa avtal om barns boende och umgänge. Vad gäller dessa frågor samt frågor om underhållsbidrag finns även en möjlighet till tvistlösning i domstol. I övrigt går det inte att genom rättsliga beslut avgöra meningsskiljaktigheter mellan vårdnadshavarna. Om en av vårdnadshavarna i strid mot gällande bestämmelser trots allt fattar beslut ensam, kan den andra vårdnadshavaren i vissa fall hävda att beslutet inte ska gälla, medan det i andra fall inte går att rubba de förhållanden som har ändrats genom beslutet.

Den yttersta möjligheten att få igenom beslut mot den ene förälderns vilja är att ansöka i domstol om ensam vårdnad. Förutsättningarna för domstol att besluta om ensam respektive gemensam vårdnad har skiftat under det senaste årtiondet. Genom 1998 års vårdnadsreform (se prop. 1997/98:7) vidgades domstolens möjlighet att besluta om gemensam vårdnad och domstolen gavs möjlighet, under förutsättning att det var bäst för barnet, att besluta om gemensam vårdnad även om en förälder motsatte sig det. Högsta domstolen uttalade att ändringen måste anses innebära att lagstiftningen förutsätter att gemensam vårdnad normalt är till barnets bästa (rättsfallet NJA 1999 s. 451). Detta uppfattades som att det gällde en presumtion för gemensam vårdnad. Genom ändringar som trädde i kraft den 1 juli 2006 (prop. 2005/06:99) infördes en uttrycklig bestämmelse om att domstolen vid bedömningen av om vårdnaden ska vara gemensam ska fästa avseende särskilt vid föräldrarnas förmåga att samarbeta i frågor som rör barnet. I propositionen angavs att vad som är barnets bästa bör i varje enskilt fall bestämmas utifrån en bedömning av de individuella förhållandena, och någon presumtion för eller emot gemensam vårdnad bör inte gälla. Lagändringarna innebar en uppstramning av rättspraxis, dvs. en möjlighet att döma till ensam vårdnad i fler fall. Den nya lagregleringen har hittills prövats i Högsta domstolen vid ett tillfälle (rättsfallet NJA 2007 s. 382). Frågan var om föräldrarnas samarbetsproblem var av sådan omfattning att gemensam vårdnad inte kunde anses vara det bästa för barnet. Domstolen uttalade bl.a. att gemensam vårdnad kräver att föräldrarna kan ta ett gemensamt ansvar.

Tidigare behandling av frågan

Frågan om beslutanderätten vid gemensam vårdnad har diskuterats vid flera tillfällen.

Vid 1998 års vårdnadsreform – då möjligheten för domstol att besluta om boende och umgänge inom ramen för den gemensamma vårdnaden infördes – ansågs det inte finnas behov att reglera beslutanderätten i övrigt (prop. 1997/98:7 s. 51).

Problem med vårdnadshavares gemensamma beslutanderätt, särskilt frågan om barns rätt till psykiatrisk vård, behandlades av Kommittén mot barnmisshandel (SOU 2001:72). Kommitténs slutsats var att kravet på enighet mellan vårdnadshavarna kan få negativa konsekvenser när det gäller barns möjligheter att få psykiatrisk behandling efter att ha blivit utsatta för övergrepp i hemmet. Liknande problem inom socialtjänstens område bedömdes också föreligga.

I ett fall som har prövats av JO fanns det misstanke om kvinnomisshandel, barnmisshandel och sexuella övergrepp. Trots att det var barnets far som misstänktes för övergreppen konstaterade JO att detta var en sådan situation där insatser från hälso- och sjukvården i form av psykiatrisk behandling förutsatte båda föräldrarnas godkännande (se JO:s ämberättelse 2003/04 s. 314).

2002 års vårdnadskommitté fick i tilläggsdirektiv till uppgift att se över frågan om beslutanderätten vid gemensam vårdnad. Kommittén ansåg att reglerna om beslutanderätten vid gemensam vårdnad inte borde ändras

men att situationen när det gäller barns rätt till hälso- och sjukvård måste förbättras (se SOU 2005:43 s. 135 f.).

I den proposition som låg till grund för 2006 års vårdnadsreform nämndes att kravet på samstämmighet vid gemensam vårdnad ibland kan leda till problem. Det konstaterades att frågan krävde en djupare analys.

Frågan om barns tillgång till hälso- och sjukvård har behandlats i riksdagen vid flera tillfällen (se bet. 2005/06:LU27, bet. 2006/07:CU8, bet. 2007/08:CU14 och bet. 2008/09:CU10).

Det bör inte införas en möjlighet att låta domstolen ge en av vårdnadshavarna självständig beslutanderätt i vissa frågor

Kravet på enighet mellan vårdnadshavarna kan ge upphov till problem och nackdelar för ett barn när vårdnadshavarna inte kan komma överens. I vissa fall kan det t.o.m. vara direkt skadligt för barnet att föräldrarna inte kan fatta ett gemensamt beslut, t.ex. i fråga om vilken vård eller behandling inom sjukvården som barnet bör få eller behövliga åtgärder inom socialtjänsten såsom familjehemsplacering. Det är just när vårdnadshavarna inte kan komma överens om sådana frågor som utredningens förslag om en självständig beslutanderätt skulle kunna fylla en viktig funktion.

Utredningen föreslår en modell som innebär att domstolen ska kunna ge den ena vårdnadshavaren en vidgad rätt att fatta beslut på egen hand inom ett visst ämnesområde som rör vårdnaden och som ligger utanför ramen för den dagliga omsorgen för barnet, oavsett om den andra vårdnadshavaren har förhinder eller inte. Detta gäller även sådana beslut som är av ingripande betydelse för barnet.

Utredningen tillsattes i juli 2006, dvs. samtidigt som de lagändringar som innebar en möjlighet att döma till ensam vårdnad i fler fall trädde i kraft. Vid tiden för direktiven till utredningen fanns det i stället i praktiken en presumtion för gemensam vårdnad. Förutom när båda föräldrarna motsatte sig gemensam vårdnad var denna vårdnadsform därför dominerande även i de fall då det förelåg en konflikt mellan föräldrarna, om det inte fanns särskilda omständigheter som talade mot gemensam vårdnad. Effekten av lagändringarna har således inte kunnat diskuteras i direktiven, och varken utredningen eller remissinstanserna diskuterar lagändringarnas effekt för förslaget i någon större utsträckning. Justitiedepartementet höll i maj 2009, för att få en preliminär bild av hur ändringarna fallit ut, ett möte med inbjudna representanter från Sveriges Domstolar, Sveriges advokatsamfund och socialtjänsten. Under mötet framkom att mycket tyder på att domstolarna nu, som avsett, i större utsträckning än före lagändringarna dömer till ensam vårdnad och att detta särskilt gäller i familjerelationer där det förekommit våld eller hot om våld.

När föräldrarna inte kan enas i frågor som gäller barnets tillgång till hälso- och sjukvård och socialtjänst kan det numera i fler fall finnas befogad anledning att ifrågasätta om det finns förutsättningar för gemensam vårdnad över huvud taget, vilket också påpekas av *Stockholms tingsrätt*, *Länsstyrelsen i Skåne län* och *Familjerättssockionernas Riksförening*. Enligt regeringens mening är det inte önskvärt att införa en

möjlighet för domstolen att besluta om självständig beslutanderätt för att på så sätt öka antalet fall där det kan dömas till gemensam vårdnad trots att förutsättningar finns att döma till ensam vårdnad. *Länsstyrelsen i Gävleborg* pekar på denna konsekvens och ser en risk för att de föreslagna möjligheterna till självständig beslutanderätt kan komma att tas som intäkt för beslut om gemensam vårdnad i fall där föräldrarnas samarbetsvårigheter annars skulle tala för ensam vårdnad, vilket inte är till barnets bästa.

När det finns ett behov av att snabbt få ett domstolsavgörande som löser en fråga om t.ex. behandling av ett barn, finns redan enligt nuvarande ordning en möjlighet att fatta ett interimistiskt beslut om ensam vårdnad, som ju får till konsekvens att den förälder som anförtros vårdnaden ensam kan fatta beslut i frågan. Det kan ifrågasättas om det finns något större behov av att dessutom införa den av utredningen föreslagna domstolsprövningen.

Som några remissinstanser anmärker finns det också en risk att en lagändring av det aktuella slaget kan leda till fler tvister.

Sammanfattningsvis är det regeringens uppfattning att utredningens förslag om att låta domstolen ge en av vårdnadshavarna självständig beslutanderätt i vissa frågor inte bör genomföras. Utredningens förslag kommer inte på ett effektivt sätt åt problemet med att barn i vissa fall inte får den vård eller behandling de behöver. Det finns enligt regeringens bedömning bättre sätt att tillgodose barnets intresse av tillgång till hälso- och sjukvård och insatser inom socialtjänstens område. En tänkbar lösning skulle kunna vara att på de områden där det finns ett särskilt behov reglera frågan i vad mån en vårdnadshavares bestämmanderätt kan frångås. Några remissinstanser, däribland *Barnombudsmannen, Rädda Barnen, Barnens Rätt I Samhället, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige* och *Pappaliv*, har andra förslag till lösningar. Förslagen har likheter sinsemellan och innebär i stort att var och en av vårdnadshavarna får en självständig rätt att besluta i vissa frågor om hälso- och sjukvård och insatser enligt socialtjänstlagen. I detta lagstiftningsärende saknas dock beredningsunderlag för att lägga fram några sådana förslag. Regeringen avser att återkomma till frågan och föreslå åtgärder i syfte att bättre tillgodose barnets intresse av tillgång till hälso- och sjukvård och insatser inom socialtjänstens område. Därutöver avser regeringen att ge Socialstyrelsen i uppdrag att följa upp hur lagändringarna från den 1 juli 2006 har slagit igenom i socialtjänstens arbete vad gäller vårdnad, boende och umgänge.

Det är inte lämpligt att lagreglera frågan om beslutanderätten för barns boende

I sammanhanget ska nämnas en fråga som enligt regeringens mening inte är lämpad för lagreglering. Utredningen föreslår att den vårdnadshavare som barnet enligt ett domstolsavgörande eller avtal ska bo tillsammans med också ska ha rätt att bestämma var i Sverige han eller hon ska bo tillsammans med barnet. Flera remissinstanser, däribland *JO, Stockholms tingsrätt, Kiruna kommun, Sundsvalls kommun* och *Sveriges advokatsamfund*, avstyrker förslaget och anför bl.a. att en flytt långt bort från den

andra föräldern är ingripande och får ofta stora verkningar på umgänget. Med hänsyn till hur olika boendeförhållandena kan se ut i olika familjer, t.ex. vad avser umgängets omfattning och avståndet mellan vårdnadshavarna, är det inte lämpligt att lagreglera frågan om beslutanderätten för barns boende.

7 Upplysningar om barnet

Regeringens bedömning: Det bör inte införas en möjlighet för domstolen att besluta att en vårdnadshavare ska lämna upplysningar om barnet till en förälder som inte är vårdnadshavare.

Utredningens förslag: Utredningen föreslår att domstolen ska kunna besluta att en vårdnadshavare ska lämna upplysningar om barnet till en förälder som inte är vårdnadshavare. Föräldrarna ska även kunna avtala om upplysningsskyldigheten.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanserna tillstyrker förslaget eller har inga invändningar mot det. Ett antal remissinstanser, däribland *JO*, *Falu tingsrätt*, *Justitiekanslern*, *Länsstyrelsen i Skåne län*, *Botkyrka kommun*, *Kiruna kommun*, *Rädda Barnen* och *Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige*, motsätter sig dock förslaget och framhåller att ett förordnande om upplysningsskyldighet inte skulle vara verkställbart. *Stockholms tingsrätt*, *Länsrätten i Skåne län*, *Barnombudsmanen* och *Sundsvalls kommun* är tveksamma till förslaget. Några remissinstanser, däribland *Falu tingsrätt* och *Länsstyrelsen i Skåne län*, framför att ett bättre alternativ vore att utöka den upplysningsskyldighet som finns enligt 6 kap. 15 § fjärde stycket föräldrabalken.

Skälen för regeringens bedömning: Av 6 kap. 15 § fjärde stycket föräldrabalken framgår att, om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och ska umgås med en förälder som barnet inte bor tillsammans med, så ska den andra föräldern lämna sådana upplysningar om barnet som kan främja umgänget, om inte särskilda skäl talar emot det. Om barnet ska umgås med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära, ska upplysningar lämnas av vårdnadshavaren. För att utöka en icke vårdnadshavares rätt till information om barnet föreslår utredningen att domstolen ska kunna besluta att en vårdnadshavare, utöver vad som framgår av 6 kap. 15 § fjärde stycket, ska lämna vissa preciserade upplysningar till en förälder som inte är vårdnadshavare, t.ex. om barnets hälso- och sjukdomstillstånd, skolgång, kamratkrets och fritidssysselsättningar.

Flera remissinstanser, bl.a. *JO* och *Justitiekanslern*, avstyrker utredningens förslag. Remissinstanserna pekar på att en sådan ordning kan innebära ett utökat antal tvister vilket inte är till barnets bästa, att det kan bli alltför detaljerade beslut om domstolen ska bestämma vilken sorts information som ska lämnas samt att ett domstolsbeslut om upplysningsskyldighet inte skulle kunna verkställas. Regeringen instämmer i detta och är av uppfattningen att nackdelarna med utredningens förslag överväger fördelarna. Utredningens förslag bör alltså inte genomföras.

Några remissinstanser föreslår att upplysningsskyldigheten enligt 6 kap. 15 § fjärde stycket i stället ska utvidgas. Som utredningen konstaterar är det dock svårt att utvärdera den skyldigheten, och att utvidga tillämpningsområdet utan att veta hur skyldigheten fungerar i praktiken är inte en tillfredsställande lösning.

8 Ikraftträdande m.m.

Regeringens förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 augusti 2010.

Regeringens bedömning: Några övergångsbestämmelser behövs inte.

Utredningens förslag: Utredningen föreslår att lagändringarna träder i kraft den 1 januari 2009. Utredningen föreslår vidare en övergångsbestämmelse beträffande socialnämndens uppföljning av rättsens beslut om umgängesstöd.

Remissinstanserna: Remissinstanserna har inte några synpunkter på ikraftträdandet eller övergångsbestämmelsen.

Skälen för regeringens förslag och bedömning: De föreslagna lagändringarna bör kunna träda i kraft den 1 augusti 2010.

De ändrade bestämmelserna bör kunna tillämpas fullt ut även i pågående mål och ärenden och bör därför inte förses med övergångsbestämmelser.

Umgänge med umgängesstöd har ett snävare tillämpningsområde än vad som enligt gällande praxis gäller för umgänge med en av socialnämnden utsedd kontaktperson. Detta innebär att det under en tid efter ikraftträdandet parallellt med besluten om umgängesstöd kan finnas kontaktpersoner som utsetts på andra villkor än vad som gäller enligt den nu föreslagna lagstiftningen. Den föreslagna bestämmelsen om socialnämndens uppföljning av domstolens beslut om umgängesstöd bör inte omfatta de sedan tidigare fattade besluten om umgänge med kontaktperson. Detta framgår redan av den föreslagna lydelsen av paragrafen (6 kap. 15 c § föräldrabalken) och någon särskild övergångsbestämmelse är inte nödvändig.

9 Kostnader

Regeringens bedömning: Förslagen kan genomföras inom befintliga ekonomiska ramar, vad avser de statliga myndigheterna. För kommunerna bedöms förslagen inte medföra några ökade kostnader.

Utredningens bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser delar bedömningen eller har inga invändningar mot den. Några kommuner invänder att förslagen kommer att innebära ökade personalkostnader bl.a. genom att det blir fler

barnsamtal och genom arbetet med uppföljning av beslut om umgängesstöd.

Skälen för regeringens bedömning: Lagrådsremissen innehåller förslag om att domstolen i samband med ett beslut om umgänge mellan ett barn och en förälder som barnet inte bor tillsammans med ska kunna besluta att det vid umgänget ska medverka en person som utses av socialnämnden (umgängesstöd). Socialnämndens skyldighet i dag att förordna en s.k. kontaktperson efter domstols beslut följer bl.a. av 5 kap. 1 § socialtjänstlagen. Möjligheterna att besluta om umgängesstöd kommer att vara snävare än de möjligheter som finns att besluta om umgänge med en kontaktperson. Umgängesstöd ska enligt förslaget bara bli aktuellt när domstolen ser att det efter en övergångstid finns förutsättningar för ett normaliserat umgänge, och beslutet om umgängesstöd ska alltid vara tidsbegränsat. Enligt regeringens bedömning kommer förslaget att få till effekt att domstolen i betydligt färre fall än i dag kommer att besluta om umgänge under medverkan av en utomstående person. Detta kommer att innebära en minskad belastning för kommunerna när det gäller åtgärder för att finna lämpliga personer och utge ersättning till dessa personer, trots att socialnämnderna får en tydligare skyldighet att följa domstolens beslut och att följa upp umgängesstödet. Därför bedöms förslaget inte medföra några merkostnader för kommunerna. Förslaget bedöms inte heller medföra ökade kostnader vad gäller tillsynen över kommunerna. Förslaget kommer inte heller att medföra några ökade kostnader för domstolsväsendet.

I lagrådsremissen föreslås att socialnämnden i vissa fall ska få möjlighet att samtala med barn trots att vårdnadshavaren inte samtyckt till det. Inte heller detta förslag kommer att medföra några ökade kostnader för kommunerna. Även om förändringen leder till att fler samtal med barn kan hållas, innebär förändringen samtidigt att utredningsarbetet underlättas.

Sammantaget gör regeringen bedömningen att förslagen kan genomföras inom ramen för befintliga ekonomiska ramar vad avser de statliga myndigheterna och utan ökade kostnader för kommunerna.

10 Författningskommentar

10.1 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

6 kap. Om vårdnad, boende och umgänge

15 c § När rätten beslutar om umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med, får rätten, om barnet har behov av det, besluta att en person som utses av socialnämnden ska medverka vid umgänget (umgängesstöd). Ett beslut om umgängesstöd ska gälla för en viss tid.

Innan ett beslut om umgängesstöd meddelas ska rätten inhämta yttrande från socialnämnden.

Socialnämnden ska efter rättens beslut om umgängesstöd utse en viss person att medverka vid umgänget. Nämndens beslut får inte överklagas.

Socialnämnden ska efter rättens beslut om umgängesstöd följa upp hur umgänget fungerar och verka för att stödet inte består längre än nödvändigt.

Paragrafen är ny och handlar om umgängesstöd. Övervägandena finns i avsnitt 4.

Enligt *första stycket* får domstolen, när den fattar ett beslut om umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med, besluta att det vid umgänget ska närvara en person som socialnämnden utser. När domstolen fattar beslut om sådant umgängesstöd utgör det en del av umgängesbeslutet. Det innebär att det för verkställighet av umgängesbeslutet är nödvändigt att personen som är utsedd av socialnämnden medverkar. Det är inte möjligt att träffa avtal om umgängesstöd.

Domstolens möjlighet att besluta om umgängesstöd är avhängig av att barnet har behov av det. Det är inte umgängesföräldrarnas behov av stöd eller den andra föräldrarnas tveksamheter till umgänget som i sig ska ligga till grund för bedömningen. En annan sak är att sådana faktorer kan ha betydelse vid bedömningen av barnets behov av umgängesstöd. Det ligger i sakens natur att behovet av den trygghet som umgängesstödet kan bidra till bara finns i särskilda fall, såsom när barnet och umgängesföräldern saknar en nära relation beroende på att något umgänge inte skett under lång tid eller när barnet av någon annan anledning saknar tillit till umgängesföräldern. Barnet kan då t.ex. ha behov av att en person medverkar vid hämtning och lämning för att slippa uppleva konfliktfyllda konfrontationer.

Domstolens beslut om umgängesstöd ska gälla för viss tid, som ska anges i beslutet. När domstolen bestämmer tiden måste den göra en prognos avseende framtiden. Tiden ska bestämmas utifrån hur länge barnet kan förväntas behöva stödet. En rimlig utgångspunkt är att tiden bestäms till högst ett år.

Domstolens avslag på en begäran om umgängesstöd behöver inte gälla för alltid. Förhållandena kan förändras så att umgängesstöd kan aktualiseras vid en senare prövning av frågan om umgänge. Sådana förändringar kan utgöras av t.ex. en umgängesföräldrars ändrade sociala förhållanden eller hälsotillstånd. Även barnets ålder och inställning till umgänget, liksom boendeföräldrarnas ändrade uppfattning, kan föranleda att barnet behöver ett stöd.

I *andra stycket* anges att yttrande från socialnämnden ska inhämtas innan domstolen beslutar om umgänge med umgängesstöd. I allmänhet torde uppgiften att avge yttrande delegeras till en tjänsteman hos socialnämnden. Ofta har frågan om umgängesstöd uppmärksamats i anslutning till en vårdnadsutredning. Om så inte är fallet, kan det vara lämpligt att socialnämndens inställning inhämtas inför en huvudförhandling. Domstolen torde många gånger ha anledning att som underlag till förfrågan ange parternas respektive inställning. Domstolen måste naturligtvis vara neutral i sin förfrågan och undvika att försätta sig i en jävsituation inför en kommande dom eller ett kommande beslut. Domstolen är dock i och för sig oförhindrad att själv väcka frågan om möjligheten att besluta om umgängesstöd. Vid kontakten med socialnämnden är det naturligt att ta upp frågor om omfattningen av umgängesstödet, men också de speciella krav som kan gälla, t.ex. språkkunskaper.

I normalfallet bör socialnämndens inställning anges i ett skriftligt yttrande som ges in till domstolen. Av yttrandet bör framgå de praktiska förutsättningar som finns för genomförande av umgänge med umgänges-

stöd, t.ex. tid, plats och personalresurser. Socialnämndens inställning i fråga om lämpligheten av umgänge med umgängesstöd ska däremot inte anges i detta yttrande.

Domstolen är inte bunden av nämndens besked om vilka förutsättningar som finns att tillgodose behovet av umgängesstöd. Nämndens ställningstagande får ändå stort inflytande på domstolens bedömning. Vid sitt beslut måste domstolen beakta omständigheter som tyder på att någon person med de kvalifikationer som krävs i ett specifikt fall inte finns att tillgå eller endast kan anlitas under en kortare period än vad som i utgångsläget framstått som önskvärt.

Utgångspunkten för socialnämnden bör vara att det i någon utsträckning alltid bör vara möjligt för nämnden att utse umgängesstöd. Om umgänget blir kraftigt inskränkt eftersom socialnämnden förklarat sig inte kunna ställa upp med umgängesstöd i önskvärd utsträckning, kan det finnas skäl att återge detta i domstolens beslut.

Domstolen får fatta ett interimistiskt beslut om umgänge med umgängesstöd (se 6 kap. 20 § föräldrabalken). Om det finns ett intermistiskt beslut, är domstolen skyldig att ompröva beslutet i samband med att ett mål eller ärende ska avgöras. Domstolen bör på nytt inhämta yttrande från nämnden för det fall ett fortsatt umgänge med umgängesstöd övervägs.

I *tredje stycket* klargörs att det, vid verkställighet av domstolens beslut, ankommer på socialnämnden att utse den person som ska medverka vid umgänget. Normalt är det lämpligt att socialnämnden utser en person för hela den tid som beslutet om umgängesstöd gäller, men inget hindrar att i vissa fall en person, av praktiska eller andra skäl, utses för ett visst tillfälle. Socialnämnden kan också besluta att personen ska bytas ut, utan att domstolens beslut behöver omprövas. Socialnämnden bör vara lyhörd för föräldrarnas och barnets inställning till att en viss person utses, men nämnden är inte bunden av deras eventuella uppfattning i frågan. Socialnämndens utseende av person som ska medverka vid umgänget måste komma till uttryck i ett beslut, som dock kan ges en ganska enkel utformning. Av förvaltningsrättsliga principer följer att det av beslutet ska framgå vilken person som utsetts, när beslutet har fattats och vem som har fattat beslutet. Socialnämndens beslut får inte överklagas. Uppgiften att utse en person att medverka vid umgänget får delegeras enligt 10 kap. 5 § socialtjänstlagen.

Av *fyjärde stycket* framgår att socialnämnden ska följa upp hur umgänget fungerar och att nämnden ska verka för att ett beslut om umgängesstöd inte består längre än vad som är nödvändigt. Hur omfattande behovet av uppföljning är i ett visst ärende får avgöras utifrån ärendets karaktär. Särskilda händelser i anslutning till umgängestillfällena kan naturligtvis påverka behovet av uppföljning. Socialnämnden måste under alla omständigheter hålla sig underrättad om umgänget.

Vid socialnämndens uppföljning rörande behovet av fortsatt umgängesstöd står faktorer som talar för att umgänget ska kunna ske utan umgängesstöd i fokus. Nämnden kan verka för att föräldrarna träffar ett avtal om umgänge, om umgänget enligt socialnämndens bedömning kan fortsätta utan umgängesstöd. Ett sådant avtal gäller då i stället för vad domstolen tidigare har beslutat.

I annat fall kan det bli aktuellt att föreslå för föräldrarna att ta initiativ till att få en förändring till stånd, t.ex. genom att någon av dem väcker en talan om ändringar i umgänget. Även socialnämnden har viss rätt att väcka talan i en fråga som gäller en förälders umgänge med sitt barn (jfr prop. 2005/06:99 s. 89 f.).

Socialnämnden har vid sin uppföljning också anledning att överväga om det tillkommit omständigheter som talar för att umgänget inte har förutsättningar att fortsätta utan umgängesstöd när den tid som bestämts för stödet löpt ut. Det kan t.ex. visa sig att barnets behov av umgängesstöd är större än vad domstolen förutsatte när den fattade sitt beslut. Även i de situationerna har socialnämnden anledning att reagera för att inte syftet med umgängesstödet ska förfelas, trots att något formellt hinder inte föreligger mot att arrangemanget fortsätter.

Naturligtvis har socialnämnden även en skyldighet att agera om umgänget enligt nämndens bedömning bör avbrytas, t.ex. för att barnet mår dåligt eller riskerar att fara illa om umgänget fortsätter.

10.2 Förslaget till lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453)

10 kap. Nämndorganisation

5 § Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får när det gäller föräldrabalken avse endast uppgifter som anges i följande lagrum

- 1 kap. 4 och 9 §§ föräldrabalken,
- 2 kap. 1, 4–6, 8–9 §§ föräldrabalken, dock inte befogenhet enligt 9 § att besluta att inte påbörja utredning eller att lägga ned en påbörjad utredning,
- 3 kap. 5, 6 och 8 §§ föräldrabalken,
- 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket och 15 a § tredje stycket föräldrabalken,
- 6 kap. 15 c § tredje stycket föräldrabalken,
- 6 kap. 19 § föräldrabalken när det gäller beslut att utse utredare i mål och ärenden om vårdnad, boende eller umgänge,
- 7 kap. 7 § föräldrabalken när det gäller godkännande av avtal om att underhållsbidrag ska betalas för längre perioder än tre månader,
- 11 kap. 16 § andra stycket föräldrabalken.

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får inte omfatta befogenhet att meddela beslut i frågor som avses i 5 kap. 2 § denna lag eller att fullgöra nämndens uppgifter enligt 5 § lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag eller 17 § lagen (1996:1030) om underhållsstöd.

Paragrafen handlar om delegation av socialnämnds uppgifter enligt föräldrabalken. Eftersom rätt att fatta beslut om att utse en viss person att medverka vid umgänget enligt 6 kap. 15 c § föräldrabalken bör kunna delegeras, har första stycket fått en ny femte strecksats med det innehållet.

11 kap. Handläggning av ärenden

10 § Barn som har fyllt 15 år har rätt att själva föra sin talan i mål och ärenden enligt denna lag.

Barn som är yngre bör höras, om det kan vara till nytta för utredningen och barnet inte kan antas ta skada av det.

Vid en sådan utredning som avses i 2 § om behov av ingripande till ett barns skydd eller stöd får barnet höras utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Detsamma gäller vid en utredning på socialnämndens initiativ om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 7 eller 8 § föräldrabalken.

Paragrafen innehåller bestämmelser om ett barns rätt att komma till tals i mål och ärenden enligt lagen. Överväganden finns i avsnitt 5.

I paragrafens *första stycke*, som är oförändrat, regleras rätten för ett barn som fyllt femton år att själv föra sin talan. Av *andra stycket*, som också är oförändrat, framgår att ett barn som är yngre än femton år bör höras om det kan vara till nytta för en utredning och barnet inte kan antas komma till skada. I stycket ges alltså de grundläggande förutsättningarna för när initiativ ska tas till att höra ett barn. Om barnet uppnått en sådan mognad att han eller hon förstår vad saken gäller och kan ta ställning till vad det innebär, avgör barnet självt om han eller hon vill delta i ett samtal. Om barnet inte uppnått den mognaden, är det som huvudregel upp till barnets vårdnadshavare att avgöra om något samtal med barnet ska komma till stånd.

Tredje stycket, som är nytt, ger socialtjänsten möjlighet att vid vissa utredningar höra barnet utan vårdnadshavarens samtycke. Finns det två vårdnadshavare, får barnet höras utan att samtycke krävs av någon av dem. Bestämmelserna i stycket gäller dels en utredning till skydd och stöd för barnet, en s.k. barnavårdsutredning, dels en utredning som görs på socialnämndens initiativ om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 7 eller 8 § föräldrabalken.

Vad gäller utredningar om överflyttning av vårdnaden avses alltså här enbart utredningar på initiativ av socialnämnden för ställningstagande till om talan ska väckas. Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 7 § kan också komma upp i samband med en vårdnadsutredning efter beslut av domstolen enligt 6 kap. 19 § föräldrabalken. Förevarande bestämmelse ger inte någon rätt att höra barnet utan vårdnadshavarens samtycke vid en sådan utredning.

Bestämmelserna innebär inte att barnets egen vilja kan åsidosättas när han eller hon har en egen rätt att råda över frågan. De ger endast besked om att socialtjänsten i de aktuella fallen inte är beroende av vårdnadshavarens samtycke.

Syftet är att göra det möjligt att genomföra ett samtal med ett barn när det med hänsyn till andra bestämmelser är motiverat att barnet hörs, jfr andra stycket i denna paragraf men också 1 kap. 2 § och 3 kap. 5 §. Omsorgsfulla överväganden från socialtjänstens sida angående behovet av att samtal sker krävs i varje enskilt fall. Någon regel om att vårdnadshavarens inställning ska kontrolleras före samtalet finns inte. Av 1 kap. 1 § och 3 kap. 5 § följer däremot att vårdnadshavaren bör informeras om samtalet innan det genomförs. Information till vårdnadshavaren om samtalet torde i allmänhet ske i samband med det samråd som sker med denne om den utredningsplan som inleder en utredning (jfr Socialstyrelsens allmänna råd SOSFS 2006:12 om handläggning och dokumentation av ärenden som rör barn och unga). Det kan ofta vara av stor betydelse för barnets bästa att eftersträva ett samtycke av vårdnadshavaren även om samtalet i och för sig får genomföras utan samtycke. Socialtjänsten kan,

t.ex. i samband med diskussion om tid och plats för samtalet, informera om vad samtalet kommer att beröra och söka förankra behovet av att det genomförs på ett för barnet bra sätt med vårdnadshavaren. En sådan diskussion bör i allmänhet kunna bidra till att avdramatisera situationen.

Bestämmelserna innehåller inte några regler kring hur ett samtal med barn praktiskt ska genomföras i ett fall när vårdnadshavaren motsätter sig samtalet. Hur socialtjänsten bör agera för att få ett samtal till stånd får avgöras utifrån förutsättningarna i varje enskilt fall. Att ta kontakt med barnet utan vårdnadshavarens vetskap, t.ex. på väg hem från skolan, kan inte anses godtagbart.

Socialtjänsten har möjlighet att genomföra samtalet med barnet utan att vårdnadshavaren är närvarande. Detta innebär dock inte att samtalet måste genomföras på det sättet. Man får från fall till fall avgöra om det finns anledning att använda den möjligheten när samtalet ska hållas. Man bör vara lyhörd för vårdnadshavarens och barnets synpunkter. I vissa fall torde ett bättre resultat uppnås om vårdnadshavaren tillåts närvara.

Naturligtvis bör samtal med barn alltid genomföras varsamt och med hänsyn till barnets situation och individuella förutsättningar. I de nu aktuella fallen är det av särskild vikt att respektera den lojalitetskonflikt som barnet kan befinna sig i. Barnet får under inga förhållanden pressas på ställningstaganden och synpunkter.

Sammanfattning av betänkandet Beslutanderätt vid gemensam vårdnad m.m. (SOU 2007:52)

Beslutanderätten vid gemensam vårdnad

Föräldrar med gemensam vårdnad om ett barn skall normalt fatta gemensamma beslut i frågor som rör vårdnaden. Undantag gäller för situationer då någon av vårdnadshavarna är förhindrad att utöva vårdnadsansvaret. Det krävs inte heller att båda vårdnadshavarna deltar i vardagliga avgöranden som gäller omsorgen om barnet, t.ex. om mat, kläder och sov-tider.

En av vårdnadshavarna kan alltså motsätta sig att beslut fattas eller att åtgärder vidtas, även angelägna sådana. I många länder finns regler om hur man skall komma till rätta med situationer då vårdnadshavarna inte kan komma överens. Även enligt svensk rätt kan man få till stånd en lösning i vissa frågor som berör barnets personliga angelägenheter, nämligen när det gäller barnets boende och barnets rätt till umgänge med den förälder som barnet inte bor tillsammans med. I andra viktiga frågor kan det enda sättet att nå en lösning vara att en av föräldrarna ges ensam vårdnad. Denna förälder kan då ensam fatta beslut i barnets personliga angelägenheter.

Jag har haft i uppgift att analysera vilka nackdelar som i praktiken kan uppkomma för ett barn vid gemensam vårdnad när vårdnadshavarna inte kan enas i frågor som rör barnet samt, med utgångspunkt i analysen, lämna förslag som syftar till att bättre tillgodose barnets intressen och underlätta ett gemensamt vårdnadsansvar.

Min slutsats är att kravet på enighet mellan vårdnadshavarna ibland kan leda till betydande problem. Detta har bl.a. visat sig i situationer då vårdnadshavarna är oeniga om barnets behov av psykiatrisk vård eller var barnet skall gå i förskola eller skola. En annan fråga som i praktiken är svårlöst är var barnet skall bo.

En upplösning av den gemensamma vårdnaden måste betraktas som en mycket ingripande åtgärd som för all framtid kan förändra barnets relation och tillgång till den andra föräldern. Samtidigt innebär en sådan lösning normalt sett att föräldrarnas samarbetsrelation en gång för alla bryts. Detta kan ge upphov till fler konflikter och processer kring barnet.

Jag anser att det finns behov av att reglera vårdnadshavarnas inbördes ställning så att de stora skillnaderna i ansvar och rättigheter mellan ensam och gemensam vårdnad minskar. En sådan reglering har förutsättningar att dämpa konflikterna kring barnet. Jag föreslår därför att en av vårdnadshavarna, närmast i undantagsfall, skall kunna ges rätt att ensam bestämma i vissa personliga angelägenheter – m.a.o. en självständig beslutanderätt.

En positiv konsekvens av mitt förslag är att den förälder som inte givits den självständiga beslutanderätten ändå kvarstår som vårdnadshavare. Som vårdnadshavare skall han eller hon fortfarande ha möjlighet att delta i beslutsfattandet, dvs. även i sådana frågor som omfattas av den andra vårdnadshavarens särskilda beslutskompetens. Detta kan bli aktuellt när den förälder som ensam får bestämma i en viss fråga av någon anledning vill att båda föräldrarna ställer sig bakom ett visst beslut som de kan enas

om. Den vårdnadshavare som inte har givits självständig beslutanderätt skall också – liksom tidigare – kunna fatta vissa egna beslut (bl.a. inom ramen för den dagliga omsorgen om barnet), ha rätt till insyn i material som rör barnet samt ha rätt till information m.m. när båda vårdnadshavarna enligt särskild föreskrift förutsätts vara engagerade i barnets angelägenheter.

Möjligheten till beslut om självständig beslutanderätt bör begränsas till vissa ämnesområden. Principen om det gemensamma beslutsfattandet bör nämligen inte urholkas alltför mycket. Det är mest angeläget att öppna upp för en självständig beslutanderätt för någon av vårdnadshavarna i frågor som gäller barnets tillgång till hälso- och sjukvård samt tandvård, barnets tillgång till insatser enligt socialtjänstlagen (2001:453) och lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, förskoleverksamhet för barnet samt barnets skolgång och skolbarnsomsorg. Föräldrarna bör också kunna träffa avtal om vem av dem som ensam skall kunna bestämma i sådana angelägenheter. Frågor om beslutanderätten skall i domstolen behandlas som vårdnadsfrågor.

Jag föreslår också att det för framtiden förtydligas att den förälder som barnet enligt ett domstolsavgörande eller avtal skall bo tillsammans med också har rätt att bestämma var i Sverige han eller hon skall bo tillsammans med barnet.

Socialtjänstens förutsättningar att tala med barn

Socialtjänstens möjligheter att utan vårdnadshavarens samtycke tala med ett barn i olika utredningar är i dag starkt begränsade. Om barnet inte deltar i utredningen, får socialnämnderna ibland inte ett tillräckligt underlag för att kunna avgöra om eller hur nämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd.

Jag har haft i uppgift att överväga behovet av en reglering när det gäller förutsättningarna för socialtjänsten att tala med ett barn utan vårdnadshavarens samtycke.

Min bedömning är att socialnämnderna behöver bättre möjligheter att få till stånd samtal med barn i utredningar, främst i s.k. barnavårdsutredningar, i de fall då barnet bör höras. Jag anser att vårdnadshavaren inte bör få bestämma över frågan om företrädare för nämnden skall få tala med barnet. I socialtjänstlagen skall därför anges att samtal med barnet får genomföras utan vårdnadshavarens samtycke. Denna rätt bör gälla samtliga utredningar som rör barn.

Även den som utses av socialnämnd eller något annat organ att verkställa en utredning enligt 6 kap. 19 § föräldrabalken om vårdnad, boende eller umgänge skall ha rätt att samtala med barnet på motsvarande villkor.

Vårdnadshavarens samtycke till samtalet skall alltså inte ens behöva efterfrågas, men nämnden bör sträva efter dennes medverkan. Samtalet skall få äga rum utan att vårdnadshavaren är närvarande. Det bör inte införas några möjligheter att överklaga en sådan planerad utredningsåtgärd.

En förälder som inte är vårdnadshavare saknar i allmänhet möjlighet att få information om barnet direkt från t.ex. förskoleverksamhet, skola, hälso- och sjukvård samt socialtjänst. Enligt direktiven skall jag överväga om en förälder som inte är vårdnadshavare i större utsträckning än i dag bör ges möjlighet att få information om barnet direkt från berörda myndigheter och enskilda organ. En sådan ordning finns i dag i exempelvis Danmark.

Jag anser att en förälder som inte är vårdnadshavare som utgångspunkt har ett reellt och berättigat intresse att få information om sitt barn. Samtidigt konstaterar jag att regelverket för informationslämnande till en sådan förälder är ofullständigt. Sekretesslagstiftningen verkar avskära en sådan förälder från tillgång till uppgifter på ett sätt som i vissa fall kan ifrågasättas mot bakgrund av att föräldern genom föräldrarollen står barnet nära.

Samtidigt är det uppenbart att alla föräldrar utan del i vårdnaden inte skulle kunna ges en oinskränkt rätt att ta del av uppgifter om barnet. Behovet av regler för att undvika missbruk gör sig starkt gällande men ger samtidigt till resultat att den praktiska hanteringen av ett regelverk kan bli svårbemästrad. Ett sätt att komma till rätta med en del av problemen vore att låta domstol avgöra om föräldern för framtiden skall ha rätt till information om barnet från tredje man. Detta skulle emellertid kunna leda till en orimlig belastning på domstolarna och undanröjer inte heller helt risken för missbruk av de lämnade upplysningarna. Inte heller anser jag att det är gångbart att låta ett enhetligt skaderekvisit gälla för föräldrar som vill ha tillgång till uppgifter ur allmänna handlingar eller som vill ta del av allmänna handlingar. Jag avstår därför från att lämna ett sådant förslag som direktiven öppnar upp för.

En förälder utan vårdnadsansvar som barnet skall umgås med kan i dag göra anspråk på upplysningar om barnet som kan främja umgänget (se 6 kap. 15 § fjärde stycket föräldrabalken). I de fallen är det vårdnadshavaren som har en skyldighet att informera den andra föräldern.

Vårdnadshavaren är den person som får anses ha bäst möjligheter att avgöra om upplysningar om barnet kan lämnas till den andra föräldern utan risk för missbruk. Jag anser att det – som ett alternativ till den lösning som diskuteras i direktiven – finns anledning att låta domstol besluta att en vårdnadshavare skall lämna vissa preciserade upplysningar till en förälder som inte är vårdnadshavare, t.ex. om barnets hälso- och sjukdomstillstånd, skolgång, kamratkrets och fritidssysselsättningar.

En sådan fråga berör vårdnaden, eftersom den kan leda fram till att vårdnadshavarens skyldigheter preciseras och i viss mån utvidgas. Ett beslut skall kunna bli aktuellt oavsett om det förekommer något umgänge mellan barnet och föräldern eller inte. Föräldrarna skall även kunna träffa avtal om vårdnadshavarens upplysningsskyldighet.

Liksom när det gäller andra frågor om vårdnaden skall barnets bästa vara avgörande för om vårdnadshavaren bör ges en upplysningsskyldighet gentemot barnets andra förälder.

I mitt uppdrag har också ingått att ta ställning till om det behövs en uttrycklig lagreglering om medverkan av en s.k. kontaktperson vid umgänge mellan ett barn och en förälder, i syfte att säkerställa att barnet får det stöd han eller hon kan behöva vid umgänget. Vidare har jag haft i uppgift att överväga bl.a. om socialnämnden – till skillnad från i dag – bör vara skyldig att utse en kontaktperson när domstolen har beslutat om detta.

Jag har – liksom 2002 års vårdnadskommitté (se SOU 2005:43) – valt att använda beteckningen *umgängesstöd* för kontaktpersoner som utses av socialnämnd i mål om umgänge.

En utgångspunkt för mina överväganden har varit att barnets – inte föräldrarnas – behov av stöd skall stå i centrum när domstolen fattar beslut om ett sådant villkor för umgänge. En annan utgångspunkt har varit att umgängesstöd måste reserveras för umgängessituationer i vilka det inom en överskådlig framtid kan bli aktuellt att låta förälder och barn umgås utan sådana villkor. Villkor om umgänge med umgängesstöd måste därför enligt min uppfattning tidsbegränsas. Detta betyder att förutsättningarna för att domstol skall kunna besluta om ett sådant villkor stramas upp och blir aktuellt i färre fall än för närvarande.

Jag föreslår också att socialnämnderna ges skyldighet att överväga om umgängesstöd fortfarande behövs. Nämndens uppföljning skall alltså göras under den tid villkoret om umgänge med umgängesstöd löper. Om ett umgängesstöd inte längre behövs eller om umgängesvillkoret av något annat skäl bör upphöra att gälla, t.ex. för att barnet tar skada av umgänget, bör nämnden verka för att föräldrarna träffar ett avtal eller väcker talan i umgängesfrågan. Socialnämnden bör också kunna utnyttja sin egen rätt att väcka talan om umgänget.

Jag gör bedömningen att de lämnade förslagen kommer att innebära ett minskat tryck på socialnämnderna när det gäller att utse personer som skall närvara vid umgänget. Mot den nu angivna bakgrunden finner jag att socialnämnderna skall vara skyldiga att utse umgängesstöd i de situationer då domstol har ansett att umgänget skall förenas med villkor om närvaro av en sådan person vid umgänget. En förutsättning för att domstol skall kunna fatta beslut om umgänge med umgängesstöd skall dock vara att domstolen först samrått med socialnämnden.

Socialnämndens beslut att utse viss person som umgängesstöd blir av närmast verkställande karaktär i förhållande till vad domstolen tidigare beslutat om. Socialnämndens beslut skall därför inte få överklagas. Nämnden bör dock vara lyhörd för vårdnadshavarnas och i förekommande fall barnets önskemål om vem som bör utses.

Jag anser att frågor om umgängesstödetts uppgifter, utformningen av hans eller hennes uppdrag och uppdragets avslutande inte bör bli föremål för lagstiftning.

1 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs i fråga om föräldrabalken¹ dels att 6 kap. 14 a, 17 och 19 §§ skall ha följande lydelse, dels att det i balken skall införas tre nya paragrafer, 6 kap. 13 a, 13 b och 15 c §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.*13 a §*

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna, får rätten ge en av dem rätt att, utöver vad som följer av 13 § andra stycket, ensam bestämma om

1. barnets tillgång till hälso- och sjukvård samt tandvård,

2. barnets tillgång till insatser enligt socialtjänstlagen (2001:453) och lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, och

3. förskoleverksamhet för barnet samt barnets skolgång och skolbarnsomsorg.

Frågor enligt första stycket prövas på talan av båda föräldrarna eller en av dem.

Föräldrarna får avtala om frågor enligt första stycket. Avtalet skall gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det.

13 b §

Rätten kan på talan av en förälder som inte är vårdnadshavare besluta att vårdnadshavaren skall lämna upplysningar om barnet till den förälder som inte är vårdnadshavare utöver vad som framgår av 15 § fjärde stycket.

Föräldrarna får avtala om upplysningsskyldigheten. Avtalet skall

¹ Balken omtryckt 1995:974.

14 a §²

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna, får rätten på talan av en av dem eller båda besluta vem av föräldrarna barnet skall bo tillsammans med.

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna, får rätten på talan av en av dem eller båda besluta vem av föräldrarna barnet skall bo tillsammans med. *Rätten får i stället besluta att barnet skall bo växelvis hos båda sina föräldrar.*

Föräldrarna får avtala om barnets boende. Avtalet skall gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det.

Om barnet enligt första eller andra stycket skall bo tillsammans med en av föräldrarna, får den föräldern ensam bestämma var i Sverige han eller hon skall bo tillsammans med barnet.

15 c §

I samband med att rätten beslutar om umgänge mellan ett barn och en förälder som barnet inte bor tillsammans med, får rätten, om barnet har behov av det, efter samråd med socialnämnden besluta att det vid umgänget skall medverka en person som utses av socialnämnden (umgängesstöd). Villkoret om umgängesstöd skall vara tidsbegränsat.

Socialnämndens beslut att utse viss person till umgängesstöd får inte överklagas.

Socialnämnden skall efter domstolens beslut enligt första stycket regelbundet överväga om umgängesstöd fortfarande behövs.

17 §³

Frågor om vårdnad, boende eller umgänge tas upp av rätten i den ort där barnet har sitt hemvist. Sådana frågor kan tas upp även i samband med äktenskapsmål. Om det inte finns någon behörig domstol, tas frågorna upp av Stockholms tingsrätt.

Frågor om vårdnad som avses i Frågor om vårdnad som avses i

² Senaste lydelse 2006:458.

³ Senaste lydelse 2005:430.

4, 5, 7–8 a och 10 §§ samt 10 b § andra stycket samt frågor om boende och umgänge handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål. Frågan om fördelning av resekostnader enligt 15 b § skall anses som en del av frågan om umgänge. Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och är föräldrarna överens i saken, får de väcka talan genom gemensam ansökan.

4, 5, 7–8 a och 10 §§, 10 b § andra stycket samt 13 a och b §§ samt frågor om boende och umgänge handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål. Frågan om fördelning av resekostnader enligt 15 b § skall anses som en del av frågan om umgänge. Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och är föräldrarna överens i saken, får de väcka talan genom gemensam ansökan.

Övriga frågor om vårdnad handläggs i den ordning som gäller för domstolsärenden.

I mål om vårdnad och boende kan underhållsbidrag för barnet yrkas utan stämning.

19 §⁴

Rätten skall se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillbörligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna rätten sådana upplysningar.

Om det behövs utredning utöver vad som sägs i andra stycket, får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa den. Rätten får fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma en viss tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. Om det behövs, får rätten förlänga denna tid. Rätten skall se till att utredningen bedrivs skyndsamt.

Om det inte är olämpligt, skall den som verkställer utredningen försöka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten samt lämna förslag till beslut.

Om det inte är olämpligt, skall den som verkställer utredningen försöka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten samt lämna förslag till beslut. *Den som verkställer utredningen får samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande.*

Utan hinder av sekretess enligt 7 kap. 4 § första stycket sekretesslagen (1980:100) är en socialnämnd som har tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för utredningen skyldig att lämna sådana upplysningar på begäran av den socialnämnd som avses i tredje stycket. Detsamma gäller när uppgifterna begärs av den som socialnämnden utsett att verkställa utredningen.

⁴ Senaste lydelse 2006:458.

Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras. Bilaga 2

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Bestämmelserna i 6 kap. 15 c § tredje stycket avseende socialnämndens överväganden om behovet av umgängesstöd gäller inte beträffande villkor för umgänget som ställts upp före ikraftträdandet.

Härigenom föreskrivs i fråga om folkbokföringslagen (1991:481) att 30 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

30 §

För barn under 18 år skall anmälan enligt 25, 26 eller 27 § göras av barnets vårdnadshavare. Barn som har fyllt 16 år har dock rätt att själv göra sådan anmälan.

Står barnet under vårdnad av två vårdnadshavare men skall barnet enligt 6 kap. 14 a § föräldrabalken bo tillsammans med en av dem, får en anmälan enligt 25 § göras av den vårdnadshavare som barnet skall bo tillsammans med.

För barn under 18 år får ansökan enligt 16 § göras av endast en vårdnadshavare, om syftet med ansökningen är att skydda mot den andre vårdnadshavaren.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.

Härigenom föreskrivs i fråga om socialtjänstlagen (2001:453)
dels att 5 kap. 3 § och 10 kap. 5 § skall ha följande lydelse,
dels att det skall införas en ny paragraf, 11 kap. 1 a §, av följande
lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 kap.

3 §⁵

Kommunen skall sörja för

– att föräldrar kan erbjudas samtal under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor som gäller vårdnad, boende och umgänge (samarbets-samtal) samt

– att föräldrar får hjälp att träffa avtal enligt 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket eller 15 a § tredje stycket föräldrabalken.

– att föräldrar får hjälp att träffa avtal enligt 6 kap. 6 §, 13 a § tredje stycket, 13 b § andra stycket, 14 a § andra stycket eller 15 a § tredje stycket föräldrabalken.

Kommunen skall sörja för att familjerådgivning genom kommunens försorg eller annars genom lämplig yrkesmässig rådgivare kan erbjudas dem som begär det.

Med familjerådgivning avses i denna lag en verksamhet som består i samtal med syfte att bearbeta samlevnadskonflikter i parförhållanden och familjer.

10 kap.

5 §⁶

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får när det gäller föräldrabalken avse endast uppgifter som anges i följande lagrum

– 1 kap. 4 och 9 §§ föräldrabalken,

– 2 kap. 1, 4–6, 8–9 §§ föräldrabalken, dock inte befogenhet enligt 9 § att besluta att inte påbörja utredning eller att lägga ned en påbörjad utredning,

– 3 kap. 5, 6 och 8 §§ föräldrabalken,

– 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket och 15 a § tredje stycket föräldrabalken,

– 6 kap. 6 §, 13 a § tredje stycket, 13 b § andra stycket, 14 a § andra stycket och 15 a § tredje stycket föräldrabalken,

– 6 kap. 15 c § när det gäller beslut att utse umgängesstöd,

⁵ Senaste lydelse 2006:463.

⁶ Senaste lydelse 2006:463.

- 6 kap. 19 § föräldrabalken när det gäller beslut att utse utredare i mål och ärenden om vårdnad, boende eller umgänge,
- 7 kap. 7 § föräldrabalken när det gäller godkännande av avtal om att underhållsbidrag skall betalas för längre perioder än tre månader,
- 11 kap. 16 § andra stycket föräldrabalken.

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får inte omfatta befogenhet att meddela beslut i frågor som avses i 5 kap. 2 § denna lag eller att fullgöra nämndens uppgifter enligt 5 § lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag eller 17 § lagen (1996:1030) om underhållsstöd.

11 kap.

1 a §

Vid en utredning som rör barn får samtal med barnet genomföras utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.

Förteckning över remissinstanserna

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av Riksdagens ombudsmän (JO), Hovrätten över Skåne och Blekinge, Falu tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Luleå tingsrätt, Kammarrätten i Göteborg, Länsrätten i Norrbottens län, Länsrätten i Stockholms län, Länsrätten i Skåne län, Justitiekanslern, Domstolsverket, Rikspolisstyrelsen, Socialstyrelsen, Barnombudsmannen, Skatteverket, Länsstyrelsen i Blekinge län, Länsstyrelsen i Gävleborgs län, Länsstyrelsen i Skåne län, Statens skolverk, Uppsala universitetet, Lunds universitet, Stockholms universitet, Örebro universitet, Jämställdhetsombudsmannen, Sveriges Kommuner och Landsting, Botkyrka kommun, Enköpings kommun, Göteborgs stad, Hudiksvalls kommun, Karlstads kommun, Kiruna kommun, Malmö stad, Motala kommun, Nacka kommun, Orust kommun, Osby kommun, Rättviks kommun, Sundsvalls kommun, Växjö kommun, Rädda Barnen, Riksförbundet Barnets Rätt i Samhället (BRIS), Sveriges advokatsamfund, Lärarförbundet, Sveriges Läkarförbund, Sveriges Psykologförbund, Fredrika-Bremer-Förbundet, Föreningen Sveriges Socialchefer, Föreningen Sveriges Kommunala Familjerådgivare, Familjerättssociologernas Riksförening, Riksförbundet FUB, Riksförbundet Frivilliga Samhällsarbetare, Föreningen Pappa-Barn, UmgängesrättsFöräldrarnas Riksförening, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige, Sveriges Kvinnojourers Riksförbund, Riksförbundet för Familjers Rättigheter, Sveriges Kvinnolobby, Föreningen Pappaliv, Föräldra-Jouren, Riksförbundet Hem och Samhälle, Sveriges makalösa föräldrar och Forum för mor- och farföräldrar.

Länsstyrelsen i Kalmar län, Haparanda kommun, Köpings kommun, Mullsjö kommun, Norrköpings kommun, Uppsala kommun, Vadstena kommun, Sveriges domareförbund, Sveriges Tandläkarförbund, Akademikerförbundet SSR, Föreningen Vardagsföräldrar, Sveriges Mansjourers Riksförbund och Män för Jämställdhet har beretts tillfälle att avge yttrande men har avstått från att yttra sig.

Yttrande har dessutom avgetts av Sveriges Barnlobby. Yttranden har också kommit in från flera enskilda personer.